

IŠ FILOSOFIJOS

Dr. Jonas Norkaitis

ISTORINIS MATERIALIZMAS
KATALIKIŠKOS FILOSOFINĖS DOKTRINOS ŠVIESOJE

DER HISTORISCHE MARXISMUS IM LICHTE DER KATHOLISCHEN WELTANSCHAUUNG

von

Dr. Jonas Norkaitis

Zusammenfassung

In der vorliegenden Untersuchung stellt der Verfasser die Fragen der philosophischen Anthropologie und der Geschichtsphilosophie in den Mittelpunkt. Der Grund für ein solches Vorgehen liegt in der Tatsache, daß Marx im Grunde genommen das Problem des Menschen als Hauptanliegen ansieht — wobei als Quellen in erster Linie seine Jugendschriften heranzuziehen sind — dem Ökonomischen kommt dagegen nur eine abgeleitete Bedeutung zu.

Marx versteht den Menschen als ein rein immanentes Wesen, das durch das Medium der Arbeit seine Formung erhält, die wiederum vollständig durch die wirtschaftlich-sozialen Produktionsverhältnisse bestimmt wird. Hierbei hat Marx wesentliche Einflüsse von Hegel erhalten. Nach Hegel stellt die Arbeit die wesentliche Existenzform des Menschen dar. In der Arbeit erfolgt nicht etwa bloß eine Entäußerung des Individuums, sondern auch ein Herausbilden seiner Möglichkeiten. Bei Marx wird der Begriff der Arbeit dagegen auf das konkrete Produzieren von Objekten eingengt. Die bei der Arbeit entstehende Entäußerung des Menschen wird aufgehoben, wenn der Mensch über die Früchte seiner Arbeit verfügt. Werden ihm diese Früchte vorenthalten, so entsteht das Phänomen der Entfremdung des Menschen.

Insofern erscheint für Marx die Entstehung einer Arbeitsteilung als der Verhängnisvolle Einschnitt in der Kulturgeschichte. Die Lösung des Problems soll durch das Zusammenfallen der Interessen von Individuum und Gesellschaft erreicht werden. In seinen späteren Werken geht Marx dazu über, die Lösung des Problems in der Verlagerung des Schwergewichts von der Berufstätigkeit auf die Freizeit zu sehen.

Die Selbstentfremdung des Menschen und die Entfremdung in den zwischenmenschlichen Beziehungen, die in den verschiedenen Kulturgebieten einen Ausdruck findet und wovon die Religion eine der wesentlichen Aeußerungsformen darstellt, ist nach Ansicht von Marx in der Gegenwart eine allgemeine Erscheinung.

Das menschliche Bewußtsein ist durch das den Menschen umgebende Sein vollständig bestimmt. Das Wirtschaftlich-Soziale bildet den Unterbau, während die geistige Welt nur ein abhängiger Überbau ist. Alles Denken ist somit ideologisch.

Der Verfasser geht anschließend näher auf das marxistische Geschichtsverständnis ein. Der Marxismus sieht den Ablauf der Geschichte durch den Klassenkampf bestimmt; an ihrem Ende stehe der Sieg des Kommunismus. Dieser Sieg bedeutet zugleich eine völlige Umbildung und

Umgestaltung von Mensch und Natur und enthält somit eine Entscheidung für das Künstliche.

Der Verfasser behandelt ferner die Schwierigkeiten, denen die sowjetische Psychologie bei der Anwendung des marxistischen Prinzips begegnen muß, und wendet sich sodann dem Verhältnis zwischen der christlichen und der marxistischen Auffassung von Mensch und Geschichte zu. Eingehender werden die Stellungnahmen der Päpste zum Marxismusproblem und, im Anschluß daran, einige Publikationen katholischer Autoren (Brockmöller, Reding), in denen eine abweichende Beurteilung des Marxismus vertreten wird, behandelt.

Abschließend wendet sich der Verfasser dem praktischen Verhältnis zum Marxismus zu. In diesem Zusammenhang ist den Anlässen, welche wesentlich zur Verbreitung des Marxismus beigetragen haben, in erster Linie allen aus dem Verhältnis des Menschen zur Arbeit entstehenden Problemen, besondere Aufmerksamkeit zu widmen. Es darf ferner nicht außer acht gelassen werden, daß in den verschiedenen kommunistisch regierten Staaten keineswegs beim Volke eine marxistische Gesinnung vorausgesetzt werden kann. Zum Schluß wird hervorgehoben, daß der Marxismus als totale Praxis vom Christentum eine Antwort fordert, die ebenfalls in einer totalen Praxis besteht.

ISTORINIS MATERIALIZMAS KATALIKIŠKOS FILOSOFINIS DOKTRINOS ŠVIESOJE

I.

Formalinis doktrinų panašumas intencijos ir apimties atžvilgiu ir jų diametrali priešingybė turinyje sudaro priežastis krikščionių su ir marksizmo konfliktui, kuris mūsų laikais idiniame ir politiniame vyksme užima centrines vietas. Šis konfliktas nėra naujas. Jau daugiau negu šimtmetis praejo nuo marksizmo doktrinos formavimosi pradžios, ir jau keletas dešimtmečių, kaip ši doktrina specifinai rusiškojo bolševizmo formoje reiškiasi ne vien teoriniame, bet ir tarpvalstybinėje plotmėje, tapdama vis veiksmingesni faktoriumi, pro kurį šiandien jau niekur nebe manoma praeiti, jį neatsižvelgiant, kaip tai buvo galima dar prieš trisdešimt metų. Kaip tai galėjo vykti? Ar komunizmo esmė vis šiuo laiką yra buvusi nesuprasta, ar nepilnai suprasta, kad ne žvelgta į jame glaudinį pavojų ir palikta jam netrukdomai vystytis? Keliant šį klausimą, nemažiau aktualu pažvelgti ir dirbti, kas idijines bei ekonominiai-socialines sąlygas, iš kurių išaugo komunizmas, ir bandyti suprasti, kiek jos buvo ir turėjo komunizmo tiesioginę ar netiesioginę priežastimi. Idijinėje srityje ne tik svarbu, kiek minėtoji istorinė situacija tebeveikia skatindama marksistini idijų gyvastingumą, bet kartu kiek ji daro tokos ir krikščioniškos šiuo dienų žmogaus. Statyti marksizmo gyvastingumo klausimą reiškia netiesioginiai statyti krikščionių su kaip visa perkeičiamas dvasios ir jausmų šiuo dienų krikščionių klausimą. Norėdami perkeičti pasaulį ir žmogų, marksizmas ir krikščionių susiduria visoje gyvenimo visuomenoje. Konfliktas savo aštrumą gauna todėl, kad susiduria totalinis pasaulis su žmogumi; konflikto objektu yra ne paskirto gyvenimo sričių sutvarkymas pragmatiniais principais, bet naujo žmogaus formavimas ir vis gyvenimo sričių subordinavimas tam tikslui.

Žmogus ir istorija ir jų santykis stovs šiuo svarstymų centre. Filosofinis antropologijos ir istorijos filosofijos plotmės marksizmo ir krikščionių su priešingybė išryškėja visame savo visuotiniame.

Kokia yra individo esm , kaip vyksta jo formavimasis, kuo pagrindžiama jo vert ir jo teis s, kokia vieta jam tenka istorijos procese ir kokia yra šio istorijos proceso prasm apskritai, kokios iš to gausi išvados kolektyvo ir valstyb s bei individo pad ties juose atžvilgiu, kaip pagrindžiama individualin s egzistencijos prasm , ar istoriniame procese ar už jo rib esan ioje transcendencijoje, visus šiuos klausimus marksizmas ir krikš ionyb duoda priešingo pob džio atsakymus. Iš anksto galima pažym ti, kad ekonominiams klausimams marksizmo visumoje tenka tik antraeil vieta. Ekonominis gyvenimas, produkcijos metodai ir j pažangos pas koje kylanti produkcijos santyki evoliucija savo reikšm gauna ne patys iš sav s, bet kaip individo egzistencij ir istorijos proceso eig apsprendžiantys faktoriai. Markso filosofijos ir intencij centre stovi žmogaus problema. Galima sakyti, kad marksizmo atvejyje kaip reta kur vyksta pirmin s subjektyvin s intencijos ir tolimesni konsekvencij id jos evoliucijoje išsiskyrimas, ein s iki visiško priešingumo. Pirmykštis totalusis humanizmas tampa totaliu praktiniu antihumanizmu.

Šiame darbe pagrindin viet užims paties Markso pozicija, iš kurios, be l ži , seka visas tolimesnis marksizmo išsivystymas. Prieš tai reikalinga padaryti kelet metodini pastabu.

Gustav A. Wetter¹ ir J. M. Bochenski², nagrin dami marksizmo , d mesio centran yra pastat dialektin materializm , marksistin pasaul vaizd ir su juo surišt gamtos filosofij . Su tuo sunkiai galima sutikti. dialektin materializm , kuris tapo suformuotas tik v liau, jau po Markso, vargiai galima ži r ti kaip marksistin s sistemos esm ir pagrind . Iring Fetscher, komentuodamas Stalino veikal *Dialektinio ir istorinio materializmo klausimu*, pastebi: «Der Marxismus ist nicht immer eine Weltanschauung gewesen. Bei Marx selbst finden wir eine geschichtsphilosophische Spekulation in der Sprache der Nationalökonomie und einen Aufruf zur revolutionären Umgestaltung der Wirklichkeit, aber keine ausdrückliche Deutung des Natur- und Weltgeschehens im Ganzen ... Das sich konsolidierende Proletariat der achtziger und neunziger Jahre des neunzehnten Jahrhunderts suchte aber, in dem Maße als es an kulturellen Gütern Anteil zu nehmen begann, nach einer eigenen, ihm gemäßen

¹ Gustav A. Wetter, *Der dialektische Materialismus. Seine Geschichte und sein System in der Sowjetunion*. Wien, 1953.

² J. M. Bochenski, *Der sowjetrussische dialektische Materialismus (Diamat)*, München, 1950.

Weltanschauung»³. Šitoje eigoje ir susiformavo dialektinis materializmas, pasinaudodamas tuo metu gamtos moksluose vyravusiomis materialistinėmis pažiromis⁴. Tuo būdu dialektinio materializmo atsiradimas yra aiškiai surištas su praktišku tikslu neperleisti šios srities buržuazinio mokslo dominacijai. Pritaikant dialektinį principą gamtoje vykstantiems procesams daug kur jau įsidiirbtinumas. Taip pat visame lieka ryšku, kad dialektinio materializmo pasaulvaizdis ir pasaulžiūra yra susiformavęs materializmo ir pozityvizmo dominavimo epochos metu; dogmatinis fiksuotumas ir sustingimas neleidžia jiems išeiti už savo pirminio taško ribų ir sekti gamtos mokslų pažangą. Todėl Wetter ir Bochenski vartojamo metodo link Erwin Metzke su pagrindu klausia: «1. ob unter diesem Gesichtspunkt die Gesamtbewegung des Marxismus-Leninismus in ihren zentralen Antrieben und in ihrem fundamentalen Rückbezug auf Marx voll in den Blick kommt ; 2. ob nicht auch die Aufgabe einer kritischen Auseinandersetzung verkürzt und zugleich unterschätzt wird, sofern, wie ich meine, erst im Rückbesinnen auf Bedeutung und Tragweite des Grundansatzes von Karl Marx die Schicht der Auseinandersetzung erreicht wird, in der nicht nur diese und jene materialistische Lehre, sondern die tieferen geistigen Voraussetzungen zum Problem werden»⁵. Metodo atžvilgiu, pirmon vieton statydami gamtos filosofiją, Wetter ir Bochenski sudaro išimti lygiai katalikų, lygiai ir nekatalikų autorių tarpe⁶.

Su marksizmo esmės interpretacija artimai rišasi ir atskir Markso veikalas ir Markso kūrybos periodų vertinimas pagal jų svarbą¹. Ekonominės studijoms, jų tarpe ir *Kapitalui*, tenka antraeilė vieta. Šiandien daugiausia svarbos pridudama Markso jaunystės veikalams iki 1846 metų⁸. Iš to taikiau netenka tik ties esmini naujų konstatavimų Markso pozicijų vertinant. Jau pa-

³ Iring Fetscher, *Stalin. Über dialektischen und historischen Materialismus*, Frankfurt a. M., Berlin, Bonn, 1957, 32 psl.

⁴ Iring Fetscher, Ten pat, 32 psl. ir sek.

⁵ Erwin Metzke, *Mensch und Geschichte im ursprünglichen Ansatz des Marx'sehen Denkens*, in: *Marxismusstudien*. Zweite Folge. Schriften der Evangelischen Studiengemeinschaft, H. 5, hgg. von Iring Fetscher, Tübingen, 1957, 1 psl. (pastaboje).

⁶ Kad sovietinės filosofijos esminis išėjties taškas yra Engelso vulgarinis materializmas, konstatuoja ir Wetter; plg. *Der dialektische Materialismus*, 39 psl.

⁷ Šiuo klausimu plg. Erich Thier, *Etappen der Marxinterpretation*, in: *Marxismusstudien*. Erste Folge. Schriften der Evangelischen Studiengemeinschaft, H. 3, Tübingen, 1953.

⁸ Karl Marx und Friedrich Engels, *Historischkritische Gesamtausgabe* (MEGA), I Abt., Bde 1, 3, 5. Frankfurt a. M., Berlin, Moskau - Leningrad, 1927-1935.

iuose pirmuose veikaluose užuomazgoje randasi visos pažiros individo ir istorijos proceso atžvilgiu, kurias sutinkame išvystytas v lesniuose Markso veikaluose. Markso filosofija yra ir lieka deterministinė; atsiribojimas nuo mechanistinio materializmo dar nereiškia laisv pagrindžianio principo vedimo⁹. Vulgarinio mechanistinio materializmo Marksas niekad neatstovavo. Gi dialektinis sanveikos vedimas individo santyki su aplinka formos nepakeičia; sanveikoje besigaunantis aplinkos kitimas lieka anonimišku, nuo atskiro individo nepriklausanis procesu, kuriam šis lieka pajungtas ir jo apsprstas. Naujesnis j bolševikinis marksizmo interpretatori bandymai š princip pralaužti neišvengiamai sivelia prieštaravimus.

Šis darbas savo pob džiū yra *referuojantis*. Autoriaus tikslas yra perduoti marksistin s filosofijos esm , pasiremiant marksizmo tyrin jimo moksliniais rezultatais, kiek manoma, iki pat paskutini (baigiant 1957 metais) publikacij . Pagal galimyb norima operuoti tiesiogin mis ištraukomis iš veikal , kuriais naudotasi. Paties autoriaus pozicija pasirodys medžiagos parinkime ir vertinime. —Šiandien neb ra nei reikalo, nei prasm s vad marksizm eil papildyti dar vienu ir kartoti jau atlikt darb . Aktualiau net už filologin bei filosofin gilinim si specialias marksizmo problemas autoriui atrodo turimojo pažinimo išplatınimas ir platesni j sluoksni sus moninimas.

II.

Marksas žmog supranta kaip grynai imanentin , pa i save susikurian i b tyb . Šiame sav s k rime žmogus yra ekonominiai-socialini produkcijos santyki apsprstas. Šis apsprendimas yra visiškas. Tik persiformuojant s lygoms, to pas koje gali keistis ir

⁹ Plg. Metzke, *Mensch und Geschichte*, 3 psl., kuris teigia, kad Markso atsiribojama nuo materialistin s pažiros, žmogus es s tik aplinkybi produktas, nes juk «die Umstände von den Menschen verändert werden und ... der Erzieher selbst erzogen werden muß».

Jean-Yves Calvez šiuo klausimu rašo : « Sans doute toute personne qui a fréquenté les *Manuscrits* de 1844 reconnaitra-t-elle qu'il y a dans la conception de l'homme qui s'y exprime une certaine indétermination. Ce qui explique qu'il puisse y avoir des divergences d'interprétation, sans qu'on trahisse l'objectivité. Cependant, en tenant compte de la logique du système, et des termes mêmes de l'ensemble des écrits de jeunesse, il est difficile d'attribuer implicitement à Marx un postulat humaniste de type personnaliste.

Si on le fait, on l'accuse à trop bon compte d'inconséquence » (*La pensée de Karl Marx*, Paris, 1956, 579 psl.).

žmogus. Perkeisdamas ekonominio gyvenimo s lygas ir iššaukdamas naujus produkcijos santykius, marksizmas siekia gyvendinti nauj , tobul žmogaus tip .

Pagal Marks , žmogaus gyvenimas yra apribotas jo žemišk ja egzistencija. Žmogus yra vienintel istorijos realyb ir jos vienintel prasm ¹⁰. Žmogaus susiformavimas vyksta jo dialektiniame santykyje su gamta istorinio proceso b gyje. Šioje b ties ir žmogaus sampratoje dievybei iš viso nelieka vietos. Marksizmas, b damas vien humanistinis, tuo pa iu yra ateistinis. Savo pagrinduose šis ateizmas net n ra militantiškas ; svarstydamas žmogaus esm , marksizmas papras iausiai tik konstatuoja dieviškojo prado nebuvim . Kovos momentas atsiranda tik ten, kur susiduriama su — iš marksistinio taško ži rint — tariamai religiniai fenomenais, kaip žmogaus susvetim jimo apraiška ¹¹.

Markso formuluot žmogaus samprat tenka aiškinti išeinant iš tak , kuri Marksui yra tur j Hegelis ir Feuerbachas. Hegelis žmog supranta kaip subjektyvi j dvasi , kuri yra vienas momentas absoliu ios dvasios išsiskleidimo procese, vedan iame jos (t. y. dievyb s) savis mon kaip atbaigim , kuris vyksta istorijos proceso pabaigoje per žmogaus s mon , j objektivuojant filosofijoje. Subjektyvioji dvasia, stovinti aukš iau gamtos, išsiskleidžia susidurdama s gamta, j performuodama ir palenkdamas sau. Objektivuodamasi gamtoje, subjektyvioji dvasia objektivacijose sutinka nebe svetim duotybe , bet save pa i . Apie individo santyk su perkurt ja aplinka Fetscher sako : « Im Resultat seiner Arbeit, dem geformten Gegenstand, erblickt er nicht mehr ein ihm Gegenüberstehendes, Fremdes, sondern seinen eigenen, gegenständliche Wirklichkeit gewordenen Plan, *sich selbst*. Da der von Menschenhand geformte Gegenstand dauert, kann der Mensch aus ihm ständig das Bewußtsein seiner Geistigkeit bzw. Naturüberlegenheit gewinnen »¹².

Pagal Hegel , individas nuolat formuojasi susidurdamas su savo aplinka kaip duotybe. Šis santykis vyksta ne kuria kita, kaip

¹⁰ Plg. Cal vez, *La pensée de Karl Marx*, 536 psl.

¹¹ Plg. Cal vez, *Ten pat*, 536 psl. : « Cet humanisme, qui est identiquement un " naturalisme ", est directement athée. Mais, à la différence de la critique de l'aliénation religieuse qui constituait une attitude intellectuelle, mais militante, l'athéisme de la société communiste est une situation de fait. La question de Dieu et la question de la création ne se posent même plus pour l'homme qui repose sur lui-même et qui a en lui-même le principe de sa propre genèse. L'athéisme, comme absence effective de Dieu, succède ainsi à la critique de l'aliénation religieuse, comme négation de la religion et de Dieu ».

¹² Iring Fetscher, *Von Marx zur Sowjetideologie*, Frankfurt a. M., Berlin, Bonn, ²1957, 13 psl.

darbo forma. Tiksliai tai formuluoja Heinrich Popitz: «Man kann das ganze System Hegels von dem Gesichtspunkt der Arbeit aus zu verstehen suchen : In der Geschichte arbeitet sich der Mensch zur Verwirklichung seiner Bestimmung aus der natürlichen Unmittelbarkeit empor ; sie ist ein „ Heraus “-Arbeiten seiner Möglichkeiten und Anlagen, die Entfaltung seiner Wesenskräfte in der Mannigfaltigkeit der Situationen, Aufgaben und Antagonismen, welche Sinn und Bedeutung erhalten als Voraussetzungen und Bedingungen der Arbeit des Menschen an sich selbst »¹³. Hegelis yra pirmasis, kuris suprato, kad subjektyviosios dvasios esminė egzistencijos forma yra darbas. Darbe žmogus ne tik objektivuoja ir suišorina save, bet kartu ir save kuria ; šis savęs kūrmas vyksta ne tik dialektiniame santykiuose su gamta, bet ir su objektivuotosios dvasios pavidalais. Suišorinimas yra dialektinis momentas substancijai atsiskiriant nuo subjekto.

Marksas perima Hegelio filosofinį antropologijos esminius bruožus : monistinį žmogaus sampratą ir pažiūrą, kad žmogus formuojasi istorijos eigoje per darbą. Tačiau, atmesdamas Hegelio filosofinį sistemos idealizmą ir panologizmą, Marksas šitą žmogaus sampratą veda esminių pataisų. Visų pirma, Marksas atmeta dvasios primatą darbe. Pagal Hegelį, tiek darbas, tiek visas evoliucijos procesas lieka abstrakcioje sferoje. Pas Marksą pirmoje vietoje stovi ne idėjinis pasaulis, bet gamtos duotyb¹⁴. Šioje duotybe reiškiasi ne abstrakti subjektyvioji dvasia, bet realus konkretus žmogus. « Der Mensch selbst ist nur Teil der Natur,

¹³ Heinrich Popitz, *Der entfremdete Mensch. Zeitkritik und Geschichtsphilosophie des jungen Marx*, in: *Philosophische Forschungen*, hgg. von Karl Jaspers, N. F., 2 t. Basel, 1953, 117 psl.

¹⁴ Hegelio « Grundirrtum besteht darin, daß als eigentliche Wirklichkeit die Idee erscheint. Bewegung und Tätigkeit sind nichts als Entwicklung des Selbstbewußtseins. Die einzige Arbeit, die Hegel kennt, ist die geistige ; er kennt daneben keine konkrete, reale, mit den Sinnen zu erfassende Tätigkeit des Menschen. Da der Mensch wesentlich Selbstbewußtsein ist, bleibt sowohl das Produkt seiner Tätigkeit, die Entäußerung des Bewußtseins im Objekt, wie auch deren Überwindung etwas Abstraktes, Unwirkliches ... da jeder Gegensatz von Subjekt und Objekt innerhalb des Bewußtseins bleibt, bleibt sowohl das Produkt seiner Tätigkeit, die Entäußerung des Bewußtseins im Objekt, wie auch deren Überwindung etwas Abstraktes, Unwirkliches ... Es handelt sich bei der Wiedezurücknahme nicht so sehr um eine Überwindung der Entfremdung des Objektes, als vielmehr um eine Aufhebung des Objektes selbst. Statt eine wirkliche Synthese zwischen Denken und Sein zu erreichen, tendiert die Hegelsche Philosophie zu einer Leugnung des Seins, der Wirklichkeit, und zu ihrer Auflösung im Bewußtsein » (Wetter, *Der dialektische Materialismus*, 30-31 psl.).

ist in die Natur rückgebunden. Seine primäre Tätigkeit ist nicht die geistige, nicht das Wissen, sondern reale, materielle Tätigkeit, in der er reale Objekte produziert und seine Kräfte, sein *Ich* in ihnen entäussert... Auf diese Weise besteht also kein Gegensatz zwischen Mensch und Natur, zwischen Subjekt und Objekt, sondern gegenseitige Durchdringung und Abhängigkeit: der Mensch wird zum Produkt der Natur, und die Natur zum Produkt des Menschen »¹⁵. Žmogus gamtai taiko jame esanti imanentini mast . Jo darbo objektas tampa pilnai susubjektyvinamas, gi žmogus savo ruožtu pilnai materializuojasi objekte ¹⁶.

Žmogus ir gamta stovi nuolatiniam dialektiniam procese, kuris kyla iš tampos, esanios tarp abiejų . Jakob Hommes, kalbėdamas apie istorinį materializmą, šiuo klausimu sako: «Dialektisch ist diese Daseinsauslegung in dem Sinne, daß sie im positivistischen, „ humanistischen „ und materialistischen Geist das Dasein rein menschlich-geschichtlich auffaßt, so daß diese, allem Strahl der Ewigkeit entrückt, unter das unbedingte Ideal der Diesseitigkeit und menschlichen Selbstgehörigkeit gestellt und nur noch auf seine irdische Ergiebigkeit hin betrieben wird. Dem Menschen soll nur noch der Mensch selbst Ursprung und Ziel seines Daseins bilden »¹⁷. Būdamas grynai istorinis būtybė, žmogus tuo būdu pats save susikuria¹⁸. Marksistinis dialektinis žmogaus samprata neprileidžia jokio objektyvaus apsprendimo, jokios *a priori* duotos žmogaus prigimties : «Kraft ihres Wesens drängt diese Bewegung über die bloß zeitbedingten Hemmungen des nach Freiheit und Selbstgehörigkeit verlangenden Menschen hinweg gegen jede objektive, d. h. nicht aus dem menschlichen Innern selbst stammende Bestimmtheit des Daseins überhaupt»¹⁹. Tuo būdu, žmogaus prigimties klausime krikščionybė ir marksizmo pažiūros neišvengiamai turi sukelti konfliktą .

Sis konfliktas dar nekyla iš žmogaus, kaip per darbą save formuojančios būtybės, sampratos. Ir pas šv. Tomą Akvinietį sutinkame pažiūrą, kad žmogus turi kurybini gali ; jos daro žmogų

¹⁵ Wetter, Ten pat, 31 psl.

¹⁶ Plg. Calvez, *La pensee de Karl Marx*, 401 psl.

¹⁷ Jakob Hommes, *Der technische Eros*, Freiburg i. Br., 1955, 2 psl.

¹⁸ «Die dialektische Methode besteht nicht nur darin, daß der Mensch im Getriebe seines Daseins sich auf dessen Mitte besinnt, sondern darin, daß er diese Mitte seines Daseins zur Mitte der Welt macht ... Die dialektische Umkehr geht also darauf hinaus, daß der Mensch in und aus der gegenständlichen Welt sich selbst erst hervorbringt, erzeugt, sich selbst gegenständlich vor sich hinbringt » (Hommes, *Der technische Eros*, 20 psl.).

¹⁹ Hommes, Ten pat, 47 psl.

panašiu Diev . Žmogui yra duota laisv kult roje perkurti gamt ir save pati. Panašiai kaip ir pas Hegel , gamta tarnauja žmogaus tobul jimui kaip priemon jam savo paties galioms patirti²⁰. «Im Seinsverlangen des Menschen, seinem *appetitus essendi* oder seinem Eros, haben wir den der dialektischen Methode und der aristotelisch-thomistischen Philosophie gemeinsamen Begriff in den Händen »²¹. Ir vienoje, ir kitoje doktrinoje žmogaus formavimasis vyksta istorijos eigoje. Pas Marks šis formavimasis kyla ir vyksta pats iš sav s: b tyje es prieštaravimai patys per save iššaukia dialektin jud jim . Visa b tis sudaro vien vyksm monistin je imanencijoje ; ji be perstojo kinta. Šitam kitimui yra pajungtas ir žmogus²² ; pagal marksizm , žmogus gali b ti neribotame laipsnyje performuojamas, nes prigimties duotine, statiška prasme jis iš viso neturi. Tuo tarpu pagal tomizm ir krikš ionišk j antropologij apskritai žmogui priskiriama duota prigimtis; žmogus egzistuoja Dievo sukurtoje pirmin je tvarkoje, kuri apjungia visa, kas yra sukurta. Individo *appetitus essendi* yra ne kas kita, kaip «die Antwort dessen, was gemacht ist, auf sein Gemachtwerden als solches »²³. ia ir vyksta esminis marksizmo ir tomizmo paži r išsiskyrimas žmogaus esm s klausimu. Jis n ra atsitiktinis ar antraeilis, bet kyla iš pa i sistem pagrind , kurie yra vienas kitam priešingi. Šis skirtumas tolimesn savo išraišk randa paži rose apie žmogaus kaip individo situacij sav s formavimo procese. Krikš ionyb šit situacij supranta kaip laisv kooperavim su Dievo malone, marksizmas gi prieina prie visiško individo determinuotumo²⁴.

Suprasdamas žmog kaip grynai imanentin b tyb ir vieninteliu žmogaus (nuolat kintan i) esm apsprendžian iu faktoriumi laikydamas darb , tiksliau sakant materialin produkcij , Marksas savo filosofijos centran pastato ekonominiai-socialin gyvenim : produkcijos priemonės, j pas koje susidaran i socialin situacij (produkcijos santykius) ir bendruomen kaip darbo kolektyv .

²⁰ Plg. Jakob Hommes, *Kommunistische Ideologie und christliche Philosophie*, in : *Schriftenreihe der Bundeszentrale für Heimatdienst*, Heft 22, Bonn 1956.

²¹ Jakob Hommes, *Der technische Eros*, 96 psl.

²² « L'Homme. Il n'y a pas d'essence, entendue au sens d'universel naturel et immédiat. Son essence est un universel non naturel, médiat. Elle est le résultat des liaisons sociales et le fruit d'une médiation concrète effectuée par le travail social » (Cal vez, *La pensée de Karl Marx*, 152 psl.).

²³ Hommes, *Der technische Eros*, 98 psl.

²⁴ Ši determinacija Markso n ra pilnai išsakyta, ta iau nat raliai išplaukia iš jo filosofin s sistemos pagrind . Individo determinuotumas marksizmui praktikoje sudaro labai dideli sunkum ; su juo dar teks susidurti v liau.

Kalbant apie individo formavimąsi, pagrindinis reikšmingas turi susijęs jimo (Entäußerung) ir susvetimėjimo (Entfremdung) apraiškos.

Iš Hegelio Marksas perima pažinimą, kad individas save realizuoja, išreiškia objektivacijomis. Tuo būdu jis savo dvasios turinius perkelia išorėn, juos suišorina. Jie tampa objektyviais pavidalais, iškeliamais už subjektyviosios dvasios ribas, visuotinai prieinamais. Pagal Hegelį, dialektikos eigoje objektivacijomis kuriamas su savo kuriniais visai susiduria kaip su realizacijomis, nuo jo nebeprisiklausanomis, bet kartu išreiškiančiomis jį pati, ir dvasiniame akte išorėjimui visai panaikina (aufheben). Taip vienas po kito seka subjektyviosios dvasios realizacijos išorėjimo procesai. Marksas tuo tarpu individo formavimąsi supranta kitaip; pagal Marksą, darbas yra individo reiškinys «primitiviausioje», ekonominėje srityje. Kitaip suprantamas ir suišorėjimo panaikinimas (Aufhebung): pagal Marksą, tai vyksta tada, kai individas — ne kas kitas, bet jis pats — naudojami savo darbo vaisiais. Tuo atveju gi, kai tai ne vyksta ir individas tampa atskirtas nuo savo darbo vaisių, pasijaujami susvetimėjimas (Entfremdung) savęs paties atžvilgiu.

Susvetimėjimo priežastimi yra prasta laikyti iš produkcijos slygų kylančius socialinius santykius, kurie savyje slepia išnaudojimo momentą. Žinoma, susvetimėjimo reiškinys, kaip jis supranta Marksas, šiame samprata nėra pilna. Pagal Marksą, susvetimėjimo pirmosios apraiškos atsiranda kartu su darbo padala, kurios pasakoje dirbantysis tampa atskiriamas nuo tiesioginio savo darbo vaisių sunaudojimo. Viena iš savo ankstyvųjų veikalų, Die deutsche Ideologie, Marksas rašo: « Und endlich bietet uns die Teilung der Arbeit gleich das erste Beispiel davon dar, daß, solange die Menschen sich in der naturwüchsigen Gesellschaft befinden, solange also die Spaltung zwischen den besonderen und gemeinsamen Interessen existiert, solange die Tätigkeit also nicht freiwillig, sondern naturwüchsig geteilt ist, die eigene Tat des Menschen ihm zu einer fremden gegenüberstehenden Macht wird, die ihn unterjocht, statt daß er sie beherrscht. Sowie nämlich die Arbeit verteilt zu werden anfängt, hat jeder einen bestimmten, ausschließlichen Kreis der Tätigkeit, der ihm aufgedrängt wird, aus dem er nicht heraus kann; er ist Jäger, Fischer oder Hirt oder kritischer Kritiker und muß es bleiben, wenn er nicht die Mittel zum Leben verlieren will — während in der kommunistischen Gesellschaft, wo jeder nicht einen ausschließlichen Kreis der Tätigkeit hat, sondern sich in jedem beliebigen Zweige ausbilden kann, die Gesellschaft die allgemeine Produktion regelt und eben dadurch möglich macht, heute dies, morgen jenes zu tun ... wie ich

gerade Lust habe»²⁵. Kaip Fetscher, pasiremdamas Ernst Kux studija²⁶, teisingai pastebi, Markso galvosen šitoje vietoje tenka pavadinti romantiška²⁷. Darbo padalai tenka pagrindin kalt : ji vis istorijos vyksm nukreip , Markso akimis ži rint, žalinga ir atmestina kryptimi. «Der gesamte teleologische Prozeß, den die Geschichte darstellt, dreht sich um die Teilung der Arbeit als ihren Angelpunkt. Die Teilung der Arbeit ist der eigentliche Sündenfall, mit dem die Geschichte anhebt und mit dessen Beseitigung die Geschichte, d. h. „ die Vorgeschichte der Menschheit „, zu ihrem Ende kommt. Die Aufhebung der Teilung der Arbeit hat den Sinn einer Erlösung. Sie bedeutet nichts geringeres als die Wiederherstellung des Menschen » ²⁸. Darbo padala ne tiktai iššaukia anonimišk rinkos proces , kuriam individas turi paklusti, bet jau pati vien per save apriboja individo išsivystymo galimybes. Hegelis šit individo apsiribojim vertina pozityviai kaip b tin žingsn jo asmenini gali išsiskleidimui, sav s paties suradimui. Markso utopijoje darbo padala tuo tarpu turi vien negatyv aspekt . Kyla klausimas, kaip tenka sivaizduoti Markso utopijos realizavim praktikoje. Darbo padala juk b tina bet kuriam dvasin s ir materialin s kult ros išsivystymui. Ji yra visuotinas reiškiny s ; ir etnologija stov be jokios darbo padalos gali tik teoretiniu b du sukonstruoti, realy- b je jo ta iau niekur nesutinka. Marksas šio siektino idealaus stovio ir jame egzistuojan io «totalinio žmogaus» n ra išryškin s. Fet- scher mano, jog artimiausia prielaida b t sekanti, kad individo ir bendruomen s interesai pasidarys tiek identiški, kad konfliktas iš viso negal s kilti²⁹.

Tiesa, kad marksizmas sunkumus nori išspr sti šituo b du. Ta iau atrodo, kad Marksas savo paži rose, lie ian iose individo santyk su darbu, šiame atvejuje tur jo galvoje ne iš produkcijos santyki kylan ius konfliktus, bet — tam tikrame laipsnyje labai reali — su darbo padala surišt negatyvi deformuojan i tak , žmog padaran i vienpusišku, nuslopinan i jo k rybines galias ir suardan i jo vidaus harmonij . Klausimas, kaip gal s tarpusa- vyje derintis bendruomen s dominavimas ekonomin je srityje ir individo laisv , abu Markso suprantami absoliu iai, lieka atviras

²⁵ Karl Marx, *Die Frühschriften*, hgg. von Siegfried Landshut, Stuttgart, 1953, 361 psl.

²⁶ Ernst Kux, *Karl Marx. Das romantische Verhängnis*, München, 1957.

²⁷ Iring Fetscher, *Die Freiheit im Lichte des Marxismus-Leninismus*, 823 psl., in: *Aus Politik und Zeitgeschichte*. Beilage zur Wochenzeitung *Das Parlament*, Bonn, 11.12.1957.

²⁸ Hans Barth, *Wahrheit und Ideologie*, Zürich, 1945, 122 psl.

²⁹ Plg. Fetscher, *Die Freiheit im Lichte des Marxismus*, 823 psl.

ir marksizmo atstovams sudaro dideli sunkum . Klausim jie bando apeiti ne padidindami lauk ir galimybes individo asmeniškam, ekonomini b tinybi nesuvaržytam reiškimuisi, bet akcentuodami produkcijos santyki primat ³⁰. Problema bus išspr sta individui totaliniai siliejant bendruomen s kolektyv . Kad ši interpretacija yra klaidinga, rodo paties Markso v lyvesn pasisakymai, kuriuose Marksas, nors ir toliau pilnai palaikydamas produkcijos sukolektyvinimo princip , pilnutinio žmogaus problemos išsprendimo iš jo nesitiki. Markso paži ra darosi žymiai realistiškesn . Jis pripaž sta, kad darbas kaip toks visada bus pergyvenamas kaip išorin b tinyb , iš kurios individas negali išsilaisvinti. Visiškai laisvai savo galias kultivuoti žmogus gali tik už savo tiesioginio, s lyg jam primesto, darbo rib . Negalima nepasteb ti, kad tuo pa iu Marksas *eo ipso* susitaiko su eile fakt , kurie iki tol sudar pagrindinius jo kritikos objektus. Viename savo pirm j veikal Marksas darb , kaip jis sutinkamas visoje žmonijos istorijoje, supranta kaip žmogaus esmei absoliu iai svetim . Darbas neišvysto žmogaus gali , bet naikina j fiziškai ir dvasiškai. Darbo funkcija visiškai pervertuojama ; darbas, užuot žmogui buv s pa ia žmogiškiausia jo egzistencijos forma, j nužmogina. Laisvas ir « savo namuose » žmogus tepasijunta tik už darbo rib . Ir, kas itin paradoksiška, žmogus žmogumi gali pasijusti tik savo vitalin se funkcijose. Savo biologin s egzistencijos momentais individas yra žmogumi, gi savo žmogiškose, kurian iose funkcijose jis tampa tik animaline b tybe³¹. *Kapitale* tuo tarpu iš darbo kylantis individo suvaržymas, tiesa, neinterpretuojamas pozityviai, bet išeities ieškoma atsparoje, kuri individui teikia jo laisvalaikio prailginimas. Ir sužmoginus darbo s lygas bei perkeltus produkcijos santykius b tinyb s (Not-

³⁰ Iring Fetscher yra apraš s sekant bandym dialektiniu b du rasti išeiti : « Der französische Marxist *Henri Lefèbvre* unterscheidet — soweit ich sehe als einziger — zwischen der “ *division du travail* ”, der technisch bedingten Teilung der Arbeitsfunktionen und der “ *séparation entre ces activités* ”, der Trennung zwischen diesen Tätigkeiten. Ursache der “ *séparation* ” ist ihm das Privateigentum, der die Menschen der bürgerlichen Gesellschaft zu isolierten und egoistischen Individuen macht und den gesellschaftlichen Charakter ihrer Arbeit verkennen läßt. Durch diese Differenzierung des Marxschen Begriffes der Arbeitsteilung wird es Lefèbvre möglich, die Überwindung der entfremdeten Arbeit ohne die — technisch schwer vorstellbare — Aufhebung der Funktionstrennungen zu konzipieren. Auf der Grundlage des sozialistischen Gemeineigentums an den Produktionsmitteln würde die “ *séparation* ” wegfallen und jeder Arbeiter seine isolierte Teilfunktion transzendierend sich mit dem gesellschaftlichen Gesamtsubjekt identifizieren können » (Ten pat, 822 psl. pastaboje).

³¹ Plg. Karl Marx und Friedrich Engels, *Historisch-kritische Gesamtausgabe* (MEGA), I, 3, 85-86 psl.

Wendigkeit ; žmogaus egzistencij apsprendžian i s lyg prievear-tos) pob dis darbe nepasinaikina. Laisv prasideda tik už darbo rib , laisvalaikyje ³².

Fetscher teisingai pastebi, kad ia keleriopu b du prasiveržia realizmas ir prablaiv jimas. Galima b t , toliau einant, sakyti, kad Marksas savo iki tol atstovautas, apriorin s konstrukcijos b du suformuotas paži ras koreguoja gyvenimo patirtimi. Ši korekt ra palie ia ne tik darbo, bet ir bendruomen s funkcijos samprat . Fetscher rašo : « Diese Formulierung zeigt gegenüber den Jugendschriften deutlich eine Ernüchterung und größeren Realismus, zugleich könnte man von einer Verstärkung des „ liberalen “ Momentes sprechen. Das Ideal des konkreten *Citoyen*, der sich — allseitig freiwillig produzierend — mit der produzierenden Gemeinschaft identifiziert, wird durch das des in Muße genießenden Menschen ersetzt, oder wenigstens ergänzt... Marx' Wendung im *Kapital* bedeutet ... die Anerkennung der Tatsache, daß noch in *jeder* Arbeit ein Stück „ unterdrückter Begierde “ und damit etwas Unbehagen steckt, daß sich die Arbeit für die Befriedigung der Notdurft — und sei's auch innerhalb der solidarischen Gemeinschaft — von der freien Produktion des Künstlers wesentlich unterscheidet. Die romantische Verklärung der Arbeit nach der Analogie des künstlerischen Schaffens ist offenbar aufgegeben. Die Assoziation der Produzenten erscheint dann mehr und mehr als bloßes *Mittel* für die Schaffung der Voraussetzung der “ wahren Freiheit “ der Individuen, die jenseits der materiellen Produktion in Muße, Spiel und künstleri-

³² « Das *Reich der Freiheit* beginnt in der Tat erst da, wo das Arbeiten, das durch Not und äußere Zweckmäßigkeit bestimmt ist, aufhört ; es liegt also der Natur der Sache nach *jenseits der Sphäre der eigentlichen materiellen Produktion*. Wie der Wilde mit der Natur ringen muß, um seine Bedürfnisse zu befriedigen, um sein Leben zu erhalten und zu reproduzieren, so muß es der Ziviilisierte, und er muß es in allen Gesellschaftsformen und unter allen möglichen Produktionsweisen. Mit seiner Entwicklung erweitert sich dieses Recht der Naturnotwendigkeit, weil die Bedürfnisse ; aber zugleich erweitern sich die Produktivkräfte, die diese befriedigen. *Die Freiheit in diesem Gebiet* kann nur darin bestehen, daß der *vergesellschaftete Mensch*, die assoziierten Produzenten, diesen ihren Stoffwechsel mit der Natur rationell regeln, *unter ihre gemeinschaftliche Kontrolle bringen*, statt von ihm als von einer blinden Macht beherrscht zu werden ; ihn mit dem geringsten Kraftaufwand und unter den ihrer menschlichen Natur würdigsten und adäquatesten Bedingungen zu volziehen. Aber es *bleibt* dies immer ein *Reich der Notwendigkeit*. Jenseits desselben beginnt die menschliche Kraftentwicklung, die sich als Selbstzweck gilt, *das wahre Reich der Freiheit*, das aber nur auf jenem Reich der Notwendigkeit aufblühen kann. Die Verkürzung des Arbeitstages ist die Grundbedingung » (Karl Marx, *Das Kapital*, Volksausgabe, vol. III, Berlin, 1949, 873 psl. ir sek.).

scher Betätigung liegt. Wenn aber das Ziel in dieser Art der Freiheit liegt, dann braucht der marxistisch-leninistische Weg nicht der einzige und beste zu diesem Ziel sein»³³.

Sioje vietoje tenka iškelti dar vien aspekt . Kaip jau min ta, darbo padala eina per vis mums žinom istorij . Tuo b du, sekant Marksu, istorijoje tegalima sutikti tik deformuot , susvetim jusi, savo tikrosios prigimties nustojusi žmog . Nor damas atkurti « tik- r j », « totalin » žmog , Marksas formuluoja ideal , kuris peržen- gia patirties ribas, ir kartu, kalb damas apie tikr j žmogaus esm , tuo pa iu paneigia žmogaus nuolatin kintamum dialektiniame procese. « Dieser Wesensbegriff vom Menschen, wie ihn Marx vertritt, ist der tiefe idealistische Rest, das verschwiegene Ethos in der Marx'schen Lehre vom Menschen und in seiner Geschichtsauffas- sung»³⁴. Jean-Yves Calvez, nors nepakankamai ryškiai skirdamas subjektyviosios dvasios suišor jim objektivacijos fenomene nuo susvetim jimo s vokos, atsargiai formuluodamas prieina panašios išvados, kartu marksistinei doktrinai priešpastatydamas Hegelio žmogaus samprat : « Ainsi, pour Marx, en un certain sens la totalité est déjà donnée dès le point de départ. Hegel part de la conscience ponctuelle, élémentaire et naïve (le moi de l'expérience sensible). Marx part de l'homme concret (déjà découvert par Feuerbach dans sa critique du concept hégélien). Sans doute n'y-a-t-il pas chez Marx une " idée " de totalité préexistante, une essence d'homme qui pourrait être déterminée *a priori* avant son existence. Mais, parce que Marx procède par *réduction* des aliénations et non par enrichis- sement grâce aux déterminations successives, il faut bien que soit d'une certaine manière donnée la totalité humaine qu'il s'agit de retrouver et à laquelle il s'agit de ramener l'apparence humaine »³⁵.

Kalbant apie susvetim jimo apraiškas atskirose gyvenimo sri- tyse iš anksto tenka pasteb ti, kad susvetim jimas yra *visuotinis* reiškiny. Pagal Marks , anks iau min t j priežas i pas koje visa, kas istorijos eigoje yra susiformav , neišreiškia tikrosios žmo- gaus esm s, priešingai, t pat žmog veikia iškreipian iai ir slopi- nan iai. Nei viena kult ros sritis ia nesudaro išimties. Kelet svar- biausi sri i tenka ar iau šiuo atžvilgiu charakterizuoti.

Susvetim jimas esminiai rišasi su darbo s lygomis. Dirbdamas kitam ir save d damas darb , kurio vaisiai tenka kitam, žmogus nustoja pats sav s. Objektivacija tampa ne žmogaus gali realiza-

³³ Ketscher, *Die Freiheit im Lichte des Marxismus*, 824 psl.

³⁴ Theodor Steinbüchel, *Sozialismus*, Tübingen, 1950 ; I. Karl Marx. *Gestalt - Werk - Ethos*, 22 psl.

³⁵ Cal vez, *La pensee de Karl Marx*, 53-54 psl.

vimu, bet, priešingai, nusikreipia prieš j pat³⁶. Prieš žmog nusi- kreipia ne tik pats darbo procesas, kuriame jis reiškiasi grynai kaip ekonominis faktorius, bet ir darbo vaisiai. Tapdami svetima nuosa- vybe, išnaudotojo rankose jie dar sustiprina darbdavio pad ti ir prisideda prie neteising produkcijos santyki fiksavimo. Darbininko darbo vaisiai virsta kapitalu, kuris sau pajungia darbo j g . ia galima pasteb ti, kad susvetim jimas lygiai palie ia ir kapitalist , b tent tuo, kad šis iš viso darbu nedalyvauja produkcijos procese, kas, pagal Marks , t ra vienintelis kelias žmogaus galioms išsivys- tyti. Skirtumas pasireiškia tuo, kad kapitalistas suvetim jimo visiškai nejau ia ir jo kaip tr kumo nepergyvena.

Susvetim jimas taip pat apsireiškia žmoni tarpusavio santy- kiuose. Žmon s vienas kit vertina tik kaip priemon saviesiems tikslams siekti. Ekonominis mastas perkeliamas solcialin srit . Dirbantysis vertinamas kaip prek , pagal tai, kiek jis tinka panau- doti industrin je produkcijoje. Žmogus su žmogumi santykiauja per pinig . Ryškiausiai tarpusavio santyki susvetim jimas, Markso nuomone, pasireiškia kredito srityje ; ia ekonominis mastas pri- taikomas visam žmogui, neišskiriant nei moralin s srities³⁷.

Susvetim jimas palie ia ir žmogaus santykius su aplinka. Ste- b damas s lygas, kuriose darbininkas anuo laikotarpiu buvo pri- verstas gyventi, Marksas su pagrindu randa, kad jos nežmoniškos. Darbininkas neturi kampo, kuriame jis gal t pasijusti pas save ; toji varginga pastog , kurioje jis randasi, negali jam tapti namais.

Pagrindin susvetim jimo apraiška, Markso nuomone, yra reli- gija. Iš Feuerbacho Marksas perima paži r , kad religija t ra žmo- gaus k rinyš. Žmogus projektuoja save pat begalyb ir tuo b du sau susikuria dievyb s s vok . Religijos pasaulis yra dirbtinis, iliuzorinis paties žmogaus fantazijos k rinyš. Marksas Feuerbacho mint vysto toliau ir religijos atsiradimo priežast randa ekonominiai- socialin se s lygose. Negal damas egzistuoti jam atitinkan iu b du, žmogus sav s realizacij perkelia kit , jo paties susikurt , tikru- moje ta iau neegzistuojant transcendentin pasaul . « Das religiöse Elend ist in einem der Ausdruck des wirklichen Elends und in einem die Protestation gegen das wirkliche Elend. Die Religion ist der Seufzer der bedrängten Kreatur, das Gemüt einer herzlosen Welt, wie sie der Geist geistloser Zustände ist. Sie ist das Opium des Volkes. Die Aufhebung der Religion als des illusorischen Glückes des Volkes ist die Forderung seines wirklichen Glücks »³⁸. Religija temdo žmo-

³⁶ Plg. Karl Marx und Friedrich Engels, *Historisch-kritische Gesamtausgabe* (MEGA), I, 3, 83 psl.

³⁷ Plg. MEGA, I, 3, 533-534 psl.

³⁸ Karl Marx, *Zur Kritik der Hegelschen Rechtsphilosophie*, in: *Früh- schriften*, hgg. von Siegfried Landshut, Stuttgart, 1953, 208 psl.

gaus žvilgsn , ji nukreipia nuo konkre ios pad ties. Pad dama užmiršti varg , religija tuo pa iu žmog atitraukia nuo kovos prieš išnaudojim .

Marksizmo santykis su religija yra dvejopas. Kadangi religija yra ne pirminis, bet antrinis, iš ekonominiai-socialini s lyg kylan- tis reiškiny s, tiesioginis principas kovoti su religija iš marksizmo dar nesigauna. B t beprasmiška bandyti užgniaužti religijos apraiškas gyvenime nepašalinant pirmini priežas i , d l kuri jos kyla. Rei- kalas kovoti su religija vedamas kitokiu b du. Marksizmas ape- liuoja individo akcij socialinei santvarkai pakeisti, religija gi priklauso prie kli i , trukdan i jam pilnai sijungti šit ak- cij ³⁹.

Filosofijos rol t ra pateisinti esam j g santyk ir pagr sti valdan i j sluoksni teises. Filosofija irgi t ra antrinis reiškiny s. Taip, kaip j mato Marksas, filosofija lieka grynai minties sferoje ir gyvenim takos neturi. Marksas ia vis pirma turi galvoje He- gelio filosofij . Hegelis labai aiškiai skelb paži r , kad filosofijos užduotis t ra pažinti; konkret s gyvenimo klausimai jos neturi liesti. Užsiimti dienos r pesiais nesanti filosofo užduotis. Marksas prieš šit filosofijos samprat pastato sav j , jai visiškai priešing : pirmoje vietoje stovi ne konstatavimas, bet *praktika*. Iki šiol filosofija pasaul interpretavo. Filosofijos užduotis ta iau esanti pasaul per- keisti. Fakt , kad filosofija iki šiol nesiek tur ti realios takos kon- kre iam gyvenimui ir tenkinosi problem sprendimu vien teorin je. Nors pažin s problem , filosofas gyvenime jai eina iš kelio⁴⁰.

Tai, kas pasakyta apie filosofij , galioja ir *teologijai*. Teologijoje Marksas mato rezignavim moral s ir socialinio teisingumo srityse.

Ir valstyb priklauso prie susvetim jimo apraišk ⁴¹. Kalb damas apie valstyb , Marksas turi galvoje XIX a. antrosios pus s politin gyvenim , kuris nesiek takos ekonominiam gyvenimui. Pagal Marks , individas gyvena dvejop b sen , kaip pilietis ir kaip dalyvaujantis ekonominiame gyvenime. Šios b senos viena su kita neturi jokio ryšio. Valstybin bendruomen yra tik tariama ben- druomen . Laisv , kuri valstyb teikia individui, t ra tariama laisv , nes pagrindin jo gyvenimo sritis yra ekonominiai-socialin , o joje jis lieka pavergtas. Žmogaus išsilaisvinimui reikalingos dvi s lygos: išsivaduoti iš valdan iosios klas s prievartos ir savo asme-

³⁹ Plg. Cal vez, *La pensée de Karl Marx*, 57 ir 77 psl.

⁴⁰ Plg. Cal vez, *Ten pat*, 130 psl.

⁴¹ Šiuo klausimu plg. Iring Ketscher, *Die Freiheit im Lichte des Marxis- mus*, 819-821 psl.

niniais interesais sutapti su bendruomenės interesais. Šiame pastarajame taške Markso galvojimas yra Rousseau ir Hegelio takoje, kurie atstovavo pažiūrai, kad individas gali būti laisvas tik būdamas bendruomenėje. Pagal Rousseau, individas, per *contract social* atsisakydamas suvereninių laisvės, jį gauna iš bendruomenės atgal, nes jo individuali valia dalyvauja bendrosios valios, *volonté générale*, susidaryme; tuo būdu statymai kiekvienam yra jo paties duoti.

Čia galima pastebėti, kad Rousseau atstovaujamas individo valios (net nebūtinai su moninga forma!) sutapimas su bendruomenės valia peržengia racionalumo ribas ir tampa mistišku. Hegelis formalaus pobūdžio Rousseau valstybės filosofiją jungia savo sistemone ta prasme, kad bendroji valia tampa istoriniame procese, glaudinios *Vernunft* valia. Hegeliui ir Rousseau yra bendra, kad individas laisvai ir prasmingai, — Hegeliui net ir moraline prasme, — gali egzistuoti tik pilnai silygindamas valstybinę bendruomenę ir siekdamas jos tikslo. Marksas tuo tarpu netiki, kad individo interesai kada nors galėtų sutapti su valstybės (tokios, kaip ją mato Marksas) interesais ir būtų galima išvengti tarpusavio priklausomybės žmonių tarpe. Valstybė, pagal Marksą, savo esmėje visada yra valdančiųjų klasės instrumentas, atsiradęs kartu su išnaudojimu. Todėl, panaikinus išnaudojimą, išnyks prievarta ir kartu galės išnykti ir valstybė. Tai vyks istorinio vyksmo atbaigoje su komunizmo realizavimu. Minti, kad individas sutaps su bendruomene, Marksas palaiko ir toliau, tačiau tai vyks nebe valstybinės formose, bet « laisvoje » bendruomenėje.

Susvetimėjimas kaip nutolimas nuo savo tikrojo pavidalo reiškiasi ir atskirą gyvenimo sektorių tarpusavio santykiuose. Vien tokią apraišką sutinkame religijos santykiuose su valstybe. Valstybė, kuri viešajame gyvenime neapsieina be religijos, Markso nuomone, nėra pasiekusi savo tinkamo stovio. Minėtasis reiškinys savo esmėje aiškintinas tuo, kad valstybė ir religija, abi būdamos susvetimėjimo apraiškos, nestovi vienoje plotmėje, bet pirmoji, t. y. valstybė, priklauso nuo antrosios⁴². Prisimenant monistinį Markso filosofijos pobūdį, nenuostabu, kad iš keletos gyvenimo sričių nepriklausomai vienai nuo kitos kyla reikalavimai jam atrodo kaip tobulumo trūkumas. Kaip vien ryškų pavyzdį galima paminėti skirtingas pažiūras, kurios gaunasi vergų prekybos atžvilgiu išeinant vien kartą iš moralinių, kit kartą iš ekonominių principų⁴³. Gyvenimo sričių ir jų principų santykis hierarchiniame priklausomybės struktūroje Marksui absoliutiškai svetimas. Iš sričių tarpusavio susvetimėjimui

⁴²Plg. Calvez, *La pensée de Karl Marx*, 58, 67 ir 71 psl.

⁴³Plg. MEGA, I. 3, 132 psl.

daromo priekaišto jokiū b du negalima išvesti minties, kad Marksas, pav., siekia ekonominio gyvenimo sutvarkymo moral s pagrindais, kaip tai daro Reding⁴⁴. Dialektinio istorijos vyksmo prasm , pagal Marks , yra visiškai kas kita, negu moralini (krišk ionišk ja prasme) princip pritaikymas esamam ekonominiam gyvenimui.

Daugum t reiškini , kuriuos Marksas vadina susvetim jimu, mes laikytume žmogaus dvasios objektivacijomis, dvasios, kuri pati priklauso — ir objektivacijos galimybi atžvilgiu — nuo K r jo. Marksas kiekvien apsprendim , kuris žmogui vyksta ne iš jo paties, skaito susvetim jimu, jo esm s sužalojimu. Kaip toli Markso einama, paaišk jo svarstant darbo padalos klausim . Tai, kas iš krišk ioniškojo taško ži rint sudaro konstitutyvini žmogaus esm s apsprendim , Marksui atrodo atsitiktini s lyg takos rezultatu. Kaip pavyzd , pirmoje vietoje galima pamin ti religij ⁴⁵. Šitoje vietoje savaimė susiduriama su klausimu, kaip Marksas iš viso supranta dvasinio gyvenimo sri i objektivacij kilm ir funkcijas ; kaip suprasti kitim kiekvienoje t sri i ir, bendrai, kas sudaro istorijos proceso, imant j kaip visum , esm .

III.

Istorijos vyksm marksizmas interpretuoja išeidamas iš istorinio materializmo principo. Kaip jau teko kontatuoti, pagal Marks istorija savyje yra uždara, jos kilm ir prasm yra grynai imanentin . Visas individo formavimas vyksta darbo s lygose, apspr stose produkcijos santyki . Žmogaus s mon yra pilnai j supan ios b ties apspr sta ; santykiyje su b timi, ji yra *v lyvesn* laiko ir *sekundarin* priklausomyb s atžvilgiu. Ekonominiai-socialin s s lygos sudaro pagrind , *infrastrukt r* (Unterbau) ; visa kita, visas vadinamas dvasios pasaulis t ra *superstrukt ra* (Ueberbau) — jis kyla iš infrastrukt ros ir lieka nuo jos priklausomas. Vis istorijos turin sudaro medžiagini reikalavim atsiradimas ir j patenkinimas⁴⁶. Id jinis vyksmas t ra šio turinio atspindys. Theodor Steinbüchel priklauso-

⁴⁴ « Marx lehnt sich nun gegen diese Verselbständigung menschlicher Sphären auf und fordert eine sittliche Gestaltung des Wirtschaftslebens. Er erhebt damit eine Forderung, die von den Päpsten seit Leo XIII öfter wiederholt worden ist » (Marcel Reding, *Der politische Atheismus*, Graz-Wien-Köln, 1957, 134 psl.).

⁴⁵ Plg. Cal vez, *La pensée de Karl Marx*, 54 ir 100-101 psl.

⁴⁶ « D'après l'analyse marxiste du réel, il apparaît en effet que le fait historique ne peut pas être autre chose que le besoin et la satisfaction avec les développements immédiats de cette relation » (Cal vez, Ten pat, 421 psl.).

mumo eil nustato sekan iai: «Wirtschaftliche Verhältnisse mit bestimmten technischen Produktivkräften und weisen — gesellschaftliche Formation — Bewußtseinsgestaltung : das ist die Reihenfolge in streng bedingter Abhängigkeit. Demnach: Grundlegend ist der Stand der Technik. Er erzeugt bestimmte Wirtschaftsformen. Diese bedingen ganz bestimmte Eigentumsordnungen und die mit ihnen verbundenen gesellschaftlichen Macht-, Rechts- und Herrschaftsformen. Je nach deren Stande denkt, empfindet und strebt der Mensch ; seine Bewußtseinsinhalte sind also ihrem Inhalt nach von den wirtschaftlichen und sozialen Lebensverhältnissen abhängig in Rechtsempfinden, Moral, Philosophie, Religion »⁴⁷.

⁴⁷ Theodor Steinbüchel, *Sozialismus*, 13 psl. ; plg. ir 14 psl.

Sekan i Wetterio, *Der dialektische Materialismus*, 42-43 psl., Fetscherio, *Von Marx zur Sowjetideologie*, 45-46 psl., ir kt. itin charakteringa istoriniam materializmui laikom viet naudinga perduoti ištisai: «In der gesellschaftlichen Produktion ihres Lebens gehen die Menschen bestimmte, notwendige, von ihrem Willen unabhängige Verhältnisse ein, Produktionsverhältnisse, die einer bestimmten Entwicklungsstufe ihrer materiellen Produktivkräfte entsprechen. Die Gesamtheit dieser Produktionsverhältnisse bildet die ökonomische Struktur der Gesellschaft, die reale Basis, worauf sich ein juristischer und politischer Überbau erhebt, und welcher bestimmte gesellschaftliche Bewußtseinsformen entsprechen. Die Produktionsweise des materiellen Lebens bedingt den sozialen, politischen und geistigen Lebensprozeß überhaupt. Es ist nicht das Bewußtsein der Menschen, das ihr Sein, sondern umgekehrt ihr gesellschaftliches Sein, das ihr Bewußtsein bestimmt. Auf einer gewissen Stufe ihrer Entwicklung geraten die materiellen Produktivkräfte der Gesellschaft in Widerspruch mit den vorhandenen Produktionsverhältnissen, oder, was nur ein juristischer Ausdruck dafür ist, mit den Eigentumsverhältnissen, innerhalb deren sie sich bisher bewegt hatten. Als Entwicklungsformen der Produktivkräfte schlagen diese Verhältnisse in Fesseln derselben um. Es tritt dann eine Epoche sozialer Revolution ein. Mit der Veränderung der ökonomischen Grundlage wälzt sich der ganze ungeheure Überbau langsamer oder rascher um. In der Betrachtung solcher Umwälzungen muß man stets unterscheiden zwischen der materiellen naturwissenschaftlich treu zu konstatierenden Umwälzung in den ökonomischen Produktionsbedingungen und in den juristischen, politischen, religiösen, künstlerischen oder philosophischen, kurz ideologischen Formen, worin sich die Menschen dieses Konfliktes bewußt werden und ihn ausfechten. So wenig man das, was ein Individuum ist, nach dem beurteilt, was es sich selbst dünkt, ebensowenig kann man eine solche Umwälzungsperiode aus ihrem Bewußtsein beurteilen, sondern muß vielmehr dies Bewußtsein aus den Widersprüchen des materiellen Lebens, aus dem vorhandenen Konflikt zwischen gesellschaftlichen Produktivkräften und Produktionsverhältnissen erklären. Eine Gesellschaftsform geht nie unter, bevor alle Produktivkräfte entwickelt sind, für die sie weit genug ist, und neue Produktionsverhältnisse treten nie an die Stelle, bevor die materiellen Existenzbedingungen derselben im Schoß der alten Gesellschaft selbst ausgebrütet worden sind. Daher stellt sich die Menschheit immer nur Aufgaben, die sie lösen kann, denn genauer betrachtet

Vis istorijos eig marksizmas aiškina socialini klasi kova. Ji leidžia suprasti vis ligšiolin istorij . Klas s yra ne tik skirtingos, bet savo esm je viena kitai priešingos. J egzistencijos turin sudaro pastangos viena kit sunaikinti⁴⁸.

Istorijos atbaiga Marksas supranta komunistin s santvarkos pasaulyje vedim . Visa istorijos eiga prieš tai t ra tarsi «proistorija», kurios metu žmogus buvo susvetim j s. Istorijos gale tur s vykti žmogaus atstatymas. Iš pagrind bus perkeista socialin strukt ra. Individo ir bendruomen s interesai taps identiški. Kadangi komunizmas sudarys paskutin , atbaigian i stadij , logiška b t daryti išvad , kad komunizmo realizavimas kartu reikš istoriškumo gal . Antitez s nebesant, dialektinio proceso eiga nutr ks ; laikas, sek s po to, bus už istorijos rib ⁴⁹. Panašiai ir Hegelis savo filosofij skait filosofijos atbaigimu apskritai. Marksas šitos išvados tiesioginiai nepadaro. Po komunizmo sekantis laikotarpis lieka neaptartas.

Dialektin s evolicijos kelias komunizm yra iš anksto determinuotas. Ekonominis gyvenimas, Markso nuomone, atneš vis didesn nelygyb . Proletariatas vis gaus s, jo eiles nuolat papildant tiems, kuri savarankišk egzistencij sunaikina konkurencijos kova. Skurdas nuolat auga. Ekonomin s priežastys iššauks ir bedarbi skai iaus did jim . Galop, proletariato mas s sunaikins dar palikusi išnaudotoj mažum ir ves komunizm . Proletariatui jo ypating rol Marksas priskiria grynai aprioriniu b du. Kadangi proletariatas daugiausia ken ia, yra daugiausia nustoj s ir labiausia susvetim j s, jis gal s realizuoti pa i radikaliausi dialektikos antitez ir gr žinti tikr j žmogaus esm ⁵⁰. Tarp proletariatui priskiriam o uždavinio ir konkretaus proletariato lieka didelis tarpsnis. Visuotinai žinoma, koku b du š tarpsn nugali marksistin teorija ir praktika. Proletariato «tikrosios » s mon s neš ja ir jo tiksl realizuotoja paskelbiama komunist partija, tiksliau sakant, jos vadovaujantis organas ; jo direktyvoms visi privalo paklusti⁵¹. Tuo pa iu

wird sich stets finden, daß die Aufgabe selbst nur entspringt, wo die materiellen Bedingungen ihrer Lösung schon vorhanden oder wenigstens im Prozeß ihres Werdens begriffen sind » (Karl Marx, *Zur Kritik der politischen Oekonomie*. Nauja laida, Stuttgart, 1897, žangos X ir sek. psl.

⁴⁸ Plg. Cal vez, *La pens e de Karl Marx*, 223 psl.

⁴⁹ Plg. Cal vez, *Ten pat*, 531 psl.

⁵⁰ Plg. Fetscher, *Die Freiheit im Lichte des Marxismus*, 825 psl. ; ten ir svarbiausios Markso citatos.

⁵¹ Labai tiksliai tai formuluoja Iring Fetscher : «Frei, in dem Sinne, daß das gewollte Ziel auch in der Wirklichkeit erreicht wird, kann nur handeln, wer die kausalen Zusammenhänge der Wirklichkeit berücksichtigt . Wenn

partija skelbiasi formuojanti naują žmogų. Koks turi būti naujasis, tikrasis žmogus, sprendžia ji viena.

Esminis istorinio materializmo bruožas yra relatyvizmas tiesos ir vertybi srityje, išplaukiantis iš dvasios objektivacijų visuotinio suideologinimo. Ideologija susidaro ne per objektyvų pažinimą, bet išeinant iš siekiamo tikslo ir konkrečių situacijų, esamųjų santykių, statomų reikalavimų. Ideologiškas galvojimas siekia ne tiesos, bet dominavimą. «Ideologie ist immer Ausdruck des Machtwillens konkreter geschichtlich vergesellschafteter Menschen, Ideologie ist selbst Macht»⁵². Todėl ideologiškas galvojimas (absoliuioje prasme, kaip jis supranta Marksas) yra perspektyvinis ir virš to perspektyvumo iš viso negali pakilti. Iš kitos pusės, jis pretenduoja absoliut galiojimą ir juo naudojasi kaip rankiu. Būdamas rankiu, dialektinį galvosena kiekvienai pasikeitusiai situacijai turi būti dialektiniu būdu iš naujo pritaikoma. Kiekviena ideologija turi rasti klasės interesus išdava. Tuo būdu nieko pastovaus, nei objektyvios tiesos, nei visuotinai galiojančių moralinių principų, marksizmas nepripažįsta. Jis esminiai pasireiškia Markso deklaruotas praktikos primatas prieš teorinį pažinimą. Vaizdžiai tai apibūdina Nikolaj Berdiajev: «Die Frage nach der Wahrheit ist keine theoretische, sondern eine praktische Frage: die Wahrheit wird im Schöße der Praxis geboren und dient der Gestaltung des Lebens. Wissenschaft und Philosophie sind also mit dem Leben, d. h. mit dem Klassendasein, mit dem Parteiwesen in einer doppelten Weise — in ihrem Ursprung und ihrer Auswirkung — verbunden. Sie könne nicht umhin, Parteiphilosophie und Partewissenschaft zu sein. Eine wissenschaftliche Objektivität alten Stils ist Illusion und Betrug. Ein

daher die Partei allein im Besitz der Einsicht in den historisch-sozialen Kausalzusammenhang ist, kann auch nur unter ihrer " weiser Führung " erfolgreiche proletarische Politik gemacht werden ... sie (kann) sich jedoch größerer Methoden zur Gewinnung des Vertrauens und der Gefolgschaft des unaufgeklärten Proletariats bedienen. Agitation und Propaganda appellieren nicht an das rationale Bewußtsein, sondern an irrationale Gefühle und Ressentiments. Diese " List " ist nicht mehr ... die der objektiven historischen Vernunft, sondern die subjektive der Parteiführung im Namen einer von ihr angeblich erkannten " Notwendigkeit ". Die Partei ist nicht mehr ... unbewußtes Werkzeug, sondern selbst-bewußtes *Vollzugsorgan der erkannten Vorsehung*. Sie erfreut sich wirklich — um die berühmte Engelssche Formel zu variieren — einer Freiheit auf Grund ihrer (behaupteten) Einsicht in die Notwendigkeit, denn sie kann in deren Namen absoluten Gehorsam als einzig — sinnvolle Haltung fordern. Diskussion, Kritik oder gar *Revision der Grunddogmen* dieser " wissenschaftlichen Einsicht " wird zugleich als *überflüssig* (man diskutiert ja auch nicht über die Richtigkeit wissenschaftlicher Einsichten mit Laien) und als *moralisch verwerflich* verurteilt » (Ten pat, 827 psl.).

⁵² Steimbüchel, *Sozialismus*, 17 psl.

Anspruch auf wissenschaftliche Objektivität bedeutet für den Leninismus bereits ein Merkmal bürgerlicher Haltung. Wahrheit und Lüge werden in den Perspektiven des wahren Seins unterschieden ; da aber das wahre Sein letzten Endes das Parteidasein bedeutet, so wird die Wahrheit unter das Zeichen des Parteibewußtseins gestellt »⁵³.

Ideologijos funkcijas Marksas savo ruožtu v l supranta dialektiškai. S mon je susiformavusi ideologija per žmog savo keliu v l veikia gyvenimo s lygas. Šioms kintant, pas koje kinta ir ideologija. Tuo budu infrastrukt ra ir superstrukt ra vis laik yra tarpusavio santykije ir be paliovos kinta. Pirminis faktorius vis laik yra infrastrukt ra. S mon yra apsprendžiama b ties. Marksinis istorijos sampratoje slypintis teleologinis momentas, kur Theodor Steinbüchel laiko paskutine idealistinio galvojimo liekana pas Marks⁵⁴, reiškiasi ekonominiai-socialiniame vyksme. Jean-Yves Calvez sekan iai apib dina superstrukt ros pajungim infrastrukt - rai : « La conscience est nécessaire au rapport historique fondamental, mais elle n'est en rien au-delà de celui-ci. Elle est pleinement immanente à l'histoire. C'est ce qui explique la thèse essentielle du matérialisme historique : les formations de la conscience, les superstructures, qu'elles soient institutions ou idéologies, sont en dépendance des infrastructures, elles peuvent réagir sur elles mais à l'intérieur de cette dépendance elle-même »⁵⁵.

Tariamas gal jimas vis b t ir istorijos vyksm pilnai išaiškinti iš vieno principo yra viena iš esmini priežas i , kuri marksizmo pastovios orientacijos neturintiems asmenims padaro itin patraukl . Visos problemos ia randa savo išsprendim . Dar daugiau : istorinis vyksmas neišvengiamai eina prie komunizmo gyvandinimo. Marksas tikisi tuo b du gr žinti žmogui jo tikt j esm , v l padaryti j laisv , išvaduoti nuo bet kurio apsprendimo ir suvaržymo. B simoje santvarkoje viskas tur s b ti nauja. « Die Zertrümmerung der metaphysischen Haltung des Daseins ist für den historischen Materialismus wie eine Art Gottesdienst »⁵⁶. Lygiai tur s b ti performuotas, perdirbtas ir žmogus. Žmogaus performavimas marksizmui atrodo *absoliu iai niekuo neapribotas*. Tuo b du komunistin je santvarkoje žmogus absoliu iai priklauso nuo režimo, kuris su juo gali elgtis, kaip nori.

⁵³ Nikol ai Berdiajev, *Wahrheit und Lüge des Kommunismus*. Vok. laida, Darmstadt-Genf, 1953, 84-85 psl.

⁵⁴ Plg. Steinbüchel , *Sozialismus*, 50 psl.

⁵⁵ Cal vez, *La pensee de Karl Marx*, 426 psl.

⁵⁶ Jakob Hommes, *Der technisches Eros*, 380 psl.

Marksizmo j ga kyla ne iš ekonominiai-socialinio istorinio materializmo, bet iš jame gl din io eschatologiniai-mesianistinio momento. Savo esm je marksizmas yra imanentin , išganym žadanti pseudoreligija. Joje žmonija savo išganym pasiekia kolektyviai. Atskiro žmogaus perkeitimas vyksta ne apsisprendimo ar aukl jimo keliu, bet jo paties valiai šiame vyksme visiškai nedalyvaujant.

Istorinio materializmo bruožams išryškinti tenka dar paanalizuoti, koks, juo sekant, gaunasi *individuo santykis* su *gamta* ir su bendruomene.

Kaip ir tenka laukti, individuo santykis su gamta yra dialektinio pob džio. Su gamta žmogus santykiauja *dirbdamas*. Individas niekur nesantykiauja su nepaliesta gamta. Gamta yra priemon žmogui reikštis. Žmogus su ja santykiauja išimtinai kaip su perdirbimo reikalaujan ia medžiaga, bet niekuomet kaip su kontemplacijos objektu. Sekant dialektiniu principu, objektas ir subjektas n ra atskirti vienas nuo kito. Abu egzistuoja sanveikoje ir kiekvienas randasi nuolatiniame kitimo procese. Dialektinis santykis sykiu vienija ir skiria. Buvimas, pažinimas ir akcija apsjungia vienumon⁵⁷. N ra žmogaus be gamtos ir gamtos be žmogaus.

Šioje vietoje v l išryšk ja pagrindin rol , tenkanti *praktikai*. Marksizmas pasisako už *dirbtin* pasauli. Visa, kas yra, turi b ti perdirbta. Jakob Hommes tame mato esmini marksistin s santvarkos bruož , kuris nesvetimas m s laikams apskritai ; Marksas tampa «... zum Propheten des technischen Eros, d. h. jenes Eros, der das technische Schaffen oder die überlegte, zweckhaft-rationale Einfügung des menschlichen Lebens in das Weltgeschehen vorantreibt. In der materialistischen Geschichtsauffassung Marxens, dieser das technische Zeitalter tragenden Philosophie, wird der technische Eros zum *technizistischen* Eros, d. h. zu dem Schaffensdrang jenes Menschen, der im wesentlichen Gegensatz gegen die Natur nur noch seine Technik, sein menschliches Können, seine *Technie*, seine *ars humana* kennt und nur noch in und aus ihr das Ganze der Welt wahrnimmt und gelten laßt ... aus dieser Ekstatik des entfesselten technischen Eros züngelt ... eine wahrhaft dämonische Kraft der Zerstörung»⁵⁸. Visa tai tampa «zu einer Art Gottesdienst, der technische Eros zur Religiosität und Askese »⁵⁹. Produkcijos santyki evolucion iššaukianti technikos pažanga marksizmui tampa pati sau tikslu ⁶⁰. Žmogaus evolucion technikos pažang seka automatiškai.

⁵⁷ Plg. Caxvez, *La pensée de Karl Marx*, 378 ir 140 psl.

⁵⁸ Hommes, *Der technische Eros*, 496 psl.

⁵⁹ Hommes, Ten pat, 379 psl.

⁶⁰ Wladimiro Dudincewo romanais *Žmogus ne viena duona gyvas* atsto-

Tuo, kas pasakytą apie technikos reikšmę, dalinai jau aptartas ir individo santykis su bendruomene. Gamtos pajungim žmogus atlieka ne individualiniai, bet kolektyviniai. Tame pačiame vyksme jis formuojasi ne individualia kryptimi, bet homogeniškai kartu su visais produkcijos procese dalyvaujančiais. Individo paskirtis yra dalyvauti produkcijos procese; jo tikslas yra tos produkcijos vaisiai⁶¹. Nei viena darbo sritis yra nesudaro išimties. Ir asmeniškiausios sritys, kaip mokslinis tyrimas ar meno kūryba, turi būti vykdomi kolektyviai⁶² ar, kur tai visiškai neįmanoma, atsiremiant liaudį ir jos aspiracijas išreiškiant. Pagal Marksą, bendruomenė individo nevaržo ir neapriboja, bet yra būtina sąlyga jo tikram žmogiškam egzistavimui. Individas bendruomenėje atranda savo esmę ir pilnutinį laisvumą. Kaip jau minėta, žmogus identifikuojamas su jo dirbamais produktais. Suvokdamas šią sąryšį, žmogus pasijunta

vauja kaip tik šitas tezes. Svarbiausias romano «pozityvusis veiksmas» Lopatkin visu savo gyvenimo prasminimu laiko naujos mašinos sukonstruavimą. Būdinga, kad autorius savo idėjoms reikšti pasirinko profesiją, turinčią tiesioginį ryšį su produkcijos priemone pažanga, atstovą. Keletas posaki išryškina Lopatkin laikyseną: «Komunizmu, tokiu, kaip jį supranta smulkus buržujus, aš niekad netikėjau... Tas, kuris mano, kad komunizmas jam atneš auksu siuvinčius rūbus, klysta. Prie daiktų prisirišęs smulkus buržujus žino tik vieno iš komunizmo tikslus: pasidaryti šou... Kai aš supratau šitos mašinos reikšmę, man pasidarė aišku, kad ji reikalinga ir kad aš dėl jos turiu suveržti sau diržą... iš karto man pasidarė aišku, kad komunizmas nėra filosofų sukurtas pastatas, bet jį ga, kuri jau seniai egzistuoja ir palaipsniui gamina kadrus, iš kurių išsivystys busimoji visuomenė... Aš galėčiau tuoj pat gauti vietą, kur uždirbti du kartus daugiau nei nusipirkti krūvą lašinių, storų kaip plaštaka. Arba aš galėčiau užsiregistruoti automobiliui pirkti. Arba aš galėčiau savo pinigais nešti taupomojį kasoną. Suma vis didėja, aš vis uždirbčiau ir uždirbčiau. Bet aš esu visai kitoks. Mano reikalavimai visai kitos rūšies» (naudotasi Ingo-Manfred Schille vok. vertimu, Hamburg, 1957, 183-184 psl.).

Dudincevas atstovauja gryniausią marksizmą. Kad romane parodyta neigiamą apraišką sovietini biurokratų ir pramonės managerių laikysenoje, dar nereiškia pačios sistemos kritikos. Komunizmas ir naujasis žmogus juk dar nėra pilnai gyvendinti; minėta sąryšyje tai primena ir knygos autorius. Klasišką tebevyksta ir pačioje Sovietų Sąjungoje. Senieji buržujų vietoje atsiranda buržuazinis dviasios funkcioniariai, su kuriais reikia nemažiau kovoti. Kaip ir tenka laukti, romane laimi «pozityvusis elementas»; neoburžujų daromos kliūtys nugalimos, Lopatkinio mašina imama naudoti pramonėje. Pažanga yra nesustabdoma.

Kad šis labai ribotos meninės vertės veikalas galėtų susilaukti tokio dėmesio ir sudaryti sovietų režimo kritikos spūdį, yra labai akivaizdus ir nemalonus rodymas, kaip mažai laisvųjų kraštų visuomenė orientuojasi marksizmo klausimais.

⁶¹ Priežastis, kodėl sovietai savo spaudoje tiek daug vietos skiria «darbo pirmą» laimėjimams, yra randa savo paaiškinimą.

⁶² Calvez, *La pensée de Karl Marx*, 521 psl.

es s su bendruomene *identiškias* ; konflikto tarp jo ir bendruomen s iš viso negali kilti. Šitaip marksizmas pagrindžia žinom jo teigim , kad tik komunistiškoje santvarkoje žmogus tegali b ti laisvas. Š toje vietoje taip pat pilnai išryšk ja, kokios esmin s priežastys marksizm skatina ekonomin produkcij ir gamybos rezultat paskirstym pavesti kolektyvui, t. y. valstybei. Produkcija juk kartu yra žmogaus formavimas, kuris savo reikšme statomas prieš ekonomin naud . Iš kitos pus s, nustodamas savo darbo rezultat , žmogus susvetim t . Darbo padalai tebeegzistuojant, marksizmas tariasi to išvengi s, min tiesiems darbo rezultatams tenkant bendruomenei, su kuria individas yra identiškias. Gerb vio pak limas šitii motyv tarpe visiškai nefiguruoja ⁶³.

ia trumpai galima pamin ti pagrindinius militantiško marksisto bruožus. Pagrindiniai j yra teikimas *primato revoliucijai* ir *veikimas iš situacijos*. Metodai turi atitikti situacijai ir su ja kisti. Gera yra tai, kas tarnauja komunizmui priartinti. Kadangi šis tikslas yra grynai imanentinis ir istorinis, jam naudotinos visos materialin s priemon s, skaitant prievart ⁶¹. Marksizmas savo esm je yra imanentin pažangos filosofija pa ia radikaliausia prasme. Konsekvantiškumas, angažuotumas ir nusilenkimas partijos primatui yra tai, kas charakterizuoja marksisto laikysen viešumoje.

⁶³ « Daraus sieht man auch die Hilflosigkeit der westlichen Welt, wenn sie erwartet, die Führer des Bolschewismus würden nach und nach auf die Wohlfahrt ihrer Völker sinnen und dadurch von ihren aggressiven Plänen zur Eroberung der Welt abkommen. Diese Erwartung scheint mir eine schlimme Utopie zu sein ; ihr Hauptmangel liegt darin, daß sie, in Übereinstimmung mit dem eigenen schleichenden Unglauben des Westens, die Kraft des kommunistischen Glaubens und der aus ihm strahlenden Disziplin unterschätzt. Bei einem System, das so streng auf die Durchsetzung eines „ Heiligen “ ausgerichtet ist, darf man eine solche prinzipielle Aufweichung nicht erwarten. *Der gegenreligiöse Affekt gegen die natürliche Ordnung verschlingt die Bedingungen der Wohlfahrt*, die Wohlfahrt widerstreitet der gegenreligiösen Leidenschaft ... Nicht in wirtschaftlich-politischen Zwecken zuletzt, sondern im gegenreligiösen Affekt wurzelt der Terror derjenigen, die führend diese trotzige Selbstbehauptung des Menschen als Menschen betreiben. Auch nach der Revolution, in der sozialistischen Ära, müssen sie im Dienst dieser *fatalischen Selbsterzeugung* des Menschen die anderen im Schach halten, die der Stimme der Natur folgen und gegenüber der Hysterie der kollektiven Selbstvergewisserung die freie Selbstbestimmung suchen möchten. Solange der Kommunismus an der Macht bleibt, wird er alle Versuchung zur Wohlfahrt, mit der der Westen ihn lockt, entschlossen abweisen » (Jakob Hommes, *Kommunistische Ideologie und christliche Philosophie*, 32-33 psl.).

⁶⁴ Plg. Jean Lacroix, *Der marxistische Mensch*. Vok. laida : Jean Lacroix - Henri de Lubac, *Der Mensch in marxistischer und christlicher Schau*, Offenburg (Baden), s.d., 21-23 psl.

Bandant trumpai vertinti istorini materializm , pirmiausia akis krinta sistemos monizmas ir visokio pažinimo ideologiškas pobdis. Absolūtus ideologiškumas iš tikr j yra nes mon , nes jis panaikina pats save ; rezultate gaunasi agnosticizmas. Nelieka nei aukštesn s instancijos, nei aukštesnio kriterijaus ideologij turiniui vertinti. Marksizmas, pritaikant jam jo paties principus, pats tampa ideologija. Marksistin ideologija irgi n ra niekas kita, kaip superstruktura, iššaukta esam s lyg ir tarnaujanti vienos klas s tikslams. Negalima nepasteb ti, kad šios ideologijos k r jai yra ne proletariato, bet buržuazijos atstovai, kuriais tiek kilm s ir gyvenamosios aplinkos, tiek profesijos atžvilgiu neabejotinai tenka skaičiuoti tiek Marks , tiek Engels . Jei ideologija t ra instrumentas klasi kovoje, tuomet ir marksizmas niekuo negali pagrįsti savo pretenzij kaip visuotinai galiojanti b ties ir istorijos interpretacija. Kai, pagal marksizmo samprat , viskas randasi nuolatiniame kitime, vienas marksizmas, XIX a. aplinkybi produktas, b t už istorijos ir relatyvumo rib ⁶⁵. Theodor Steinbüchel pastebi, kad ia gl di antinomija, kurios reikšm s Marksas niekad nebuvo sis monin s ⁶⁶.

Marksui niekur n ra pavyk pagrįsti materialistin istorinio vyksmo interpretacij . Taikomaj princip , monizm , Marksas perm iš Hegelio. Hegelio istorijos samprata kaip dvasios išsivystymo eiga, dievyb s tapsmas, jei ir negali patenkinti d l savo monistinio pob džio ir transcendencijos nebuvimo, lieka tikrovei artimesn ir dalin se analiz se gausi geniali pažinimo moment . Marksizmas gi yra gryna konstrukcija, su realybe neturinti nieko bendro. Taikomas gyvenimui, jis reiškiasi deformuojan iai ir naikinan iai. Panlogizmo perk limas vien materialin proces neturi jokios prasm s, nes materijoje n ra nei logos'o, nei prasm s. Marksas niekur nepagrįn-

⁶⁵ Nikolai Berdiajew ironizuoja Markso pretenzij : « Marx ist auch von dem Glauben erfüllt, daß die historische Stunde der Wahrheit geschlagen hat: ihm ist es endlich gelungen, alle Illusionen als solche zu erkennen und die absolute Wahrheit zu entdecken, den Schlüssel zu finden zur wahren Auffassung der Weltgeschichte, das Geheimnis des sozialen Lebens der Menschheit zu enträtseln. — Die Wahrheit hat sich nur ihm offenbart, das Licht ist in der Finsternis, in die die ganze Vergangenheit versenkt wurde, nur deshalb erstrahlt, weil in ihm — in Marx — nicht die individuelle Persönlichkeit zum Selbstbewußtsein kommt und die Wahrheitserkenntnis vollzieht, sondern die Gesellschaftsklasse, die dazu berufen ist, die Menschheit von der tausend- und abertausendjährigen Versklavung zu befreien. In ihm, dem Träger des proletarischen Bewußtseins, wird der Relativismus der menschlichen Erkenntnis überwunden und die Wahrheit, keine Widerspiegelung der Oekonomik mehr, als—absolute Wahrheit aufgerichtet » (*Wahrheit und Liqe des Kommunismus*, 21-22 psl.).

⁶⁶ Plg. Steinbüchel , *Sozialismus*, 14 psl.

džia, kod l procesas turi vesti pažang , bet ne beprasmyb ar žlugim . Apsvaigintas busimosios komunistin s bendruomen s vizijos ir neribotai tik damas pažanga, Marksas savo filosofijos pagrind niekur kritiškai neanalizuoja ⁶⁷.

Nor damas ekonominiai-socialine strukt ra išaiškinti visas dvasines apraiškas, marksizmas nuolat susiduria su sunkumais. Jau Marksas mat , kad, pavyzdžiui, plastinio meno k rini , Graikijos skulpt ros, ne manoma išaiškinti vien istorinio materializmo teorija. Nuo Engelso iki Stalino marksizmo istorija pilna bergždzi bandym apeiti sutinkamas kli tis, superstrukturai, vien kart jai susiformavus, priskiriant tam tikrame laipsnyje tolimesn savaiming evulocij ir tiesiogin tak . Kadangi materializmas lieka visk apsprendžian iu principu, dvasini apraišk veikim norima pirmoje vietoje matyti išorin je, formos srityje. Superstrukt ros taka reiškiasi klasi kovos formos susidaryme juridin se, politin se, filosofin se etc. teorijose. Turinys tuo tarpu kyla išimtinai iš ekonominiai-socialin s situacijos. Šituo b du priklausomybei pajungiamos ir tautin s kult ros formos, jas suprantant tik kaip neutralias formas. Arba, kaip tai daro Stalinas savo veikale *Marksizmas ir kalbotyros klausimai* sritis (šiuo atveju kalba), kuri iš viso ne manoma interpretuoti kaip ideologin reiškini , iš viso išskiriama iš superstrukt ros ir padaroma pastoviu elementu ⁶⁸. Niekur marksistin s argumentacijos išradingumas taip neapsireiškia, kaip pritaikant istorin materializm . Tam b t begal s pavyzdži . Jie labai b dingi marksistinei taktikai, ta iau esminiai nieko naujo neatneša. Visi bandymai b t sprauti monistinio materializmo r mus yra veltui.

IV.

Dar aštriau, negu teorin je plotm je, iš istorinio materializmo išplaukian ios išvados atsiliepia komunistiniam režimui bandant j taikyti praktikoje. ia dar kart tenka gr žti prie marksizmo centrinio taško — filosofin s antropologijos. Komunistiniam režimui nuolatini sunkum sudaro suderinti žmogaus apspr stum infrastrukt ra su jo individualia atsakomybe, be kurios negali gyvuoti

⁶⁷ Plg. Berdiajev. *Wahrheit und Lüge des Kommunismus*, 17-19 psl.

⁶⁸ «Während der Überbau nur indirekt durch die Produktion bedingt ist, eben vermittels der von der Produktion hervorgebrachten ökonomischen Struktur der Gesellschaft, gehöre die Sprache unmittelbar zur Produktion selbst » (!). Kalba tuo b du stovi už klas s rib . (Jakob Hommes, *Der technische Eros*, 259 psl., past. 528).

jokia valstybės santvarka. Iš marksizmo principų, norint būti konsekventišku, šitos atsakomybės išvėsti nėra galima. Hans Barth pastebi: « Die Mängel des Daseins ... liegen außerhalb des individuellen Lebens. Für die Deformation, oder, wie man die vorgeschichtliche Existenzform des Menschen auch benennen könnte, für die Desintegration des Menschen, sind also die Verhältnisse und nicht seine moralische oder natürliche Beschaffenheit verantwortlich zu machen. Die geistige und sittliche Verfassung des Menschen ist für Marx, wie schon für Rousseau, eine Funktion der Gesellschaft und ihrer Ordnung, in welcher er lebt»⁶⁹. Jau gimdamas, žmogus atsiduria tam tikrose ekonominiai-socialinėse sąlygose, kurios jį apsprendžia. Žmogaus smegenų sudarą šios sąlygos refleksiškai atspindi. Asmeniniai egzistenciniai apsprendimai, — nors paties Markso laikysena liudija priešingai, — marksizme nėra vietos. Tiek Hegeliui, tiek Marksui individuali yra momenta istorijos vyksme, to vyksmo dalis⁷⁰. Marksas, tiesa, neneigia žmogaus vertybės, bet jis neigia tos vertybės laisvumą. Žmogus turi būti tikrai vykdomasis organas⁷¹. Vienapusiško mechanistinio apsprendimo Marksas, tiesa, neatstovauja. Tuo remiantis Sovietų Sąjungoje buvo atmetas Bucharino ir kitų «nukrypimas dešinėn». Bucharinas ir jo šalininkai atstovavo natūralistinį evolucionizmą. Suprantama, kad aktingumui ir kovingumui neliko vietos.

Mazdaug iki 1930 metų sovietinė psichologija individo atsakingumo neakcentavo. Individo dvasios pasaulis buvo suprantamas kaip pasyvaus pobūdžio antrinis reiškiny, už kurį atsakinga socia-

⁶⁹ Hans Barth, *Ideologie und Wahrheit*, Zürich, 1945, 115 psl.

⁷⁰ Plg. Steinbüchel, *Sozialismus*, 26-27 psl.

Theodor Steinbüchel, cituodamas Werner Sombart ir kt., tiksliai apibūdina individuali, jau paties Markso laikysenoje pasireiškiančią antinomiją: «Sombart u. a. haben den Doppelcharakter des Philosophen und des Revolutionärs Marx öfters hervorgehoben: Den *einen* Marx beseelt das eine Mal ein von Hegel und dann von dem *naturwissenschaftlichen* Zeitalter übernommenes Interesse für ein Allgemeinesgesetzliches, das in der Geschichte sich auswirkt und auf dessen Entwicklung und Entfaltung man warten muß, das andere Mal ein revolutionärer Sturm und Drang, der von langsamer, notwendiger Entwicklung nichts weiß und in der politischen und sozialen Revolution die Triebfeder und die tiefste Ursache allen geschichtlichen Fortschrittes sieht. Wenn der "verjäherte Groll" gegen eine verhaßte Gesellschaftsverfassung in *Marx* und *Engels* aufsteigt, wenn ihnen, wie *Sombart* sagt, die Wut die Kehle zuschnürt, dann "fliegt die realistische Seele zum Fenster hinaus, die alte revolutionäre Leidenschaft bricht hervor und überflutet das ganze Wesen". Dem *Marxpsychologen* mag es ein dankbares Problem abgeben, welche Seele in *Marx* die stärkere war» (Ten pat, 62 psl.).

⁷¹ Plg. ten pat, 54-55 psl.

line bendruomen , bet ne individas ⁷². Pagal šit paži r , režimas, tiesa, iš atskiro individo laikysenos gali spr sti, kokia jo socialin s mon . Režimas gali j perkelti kitas aplinkybes, pav. priver ia- miesiems darbams, tuo «skatinant» jo performavim , arba netin- kam asmen gali papras iausiai sunaikinti. Bet režimas negali individui statyti reikalavim . Pagal minim j paži r , žmogus iš sav s veikti negali. Atsivertimo reiškiniui marksizme vietos n ra ⁷³.

1931 metais soviet psichologijoje prasid j s esminis pos kis buvo padiktuotas partijos ir valstyb s reikalavim . Išeinant iš šit interes , operuojama net s vokomis, kaip idealas ir pareiga ⁷⁴, nors jas definiuoti marksizmui n ra lengva... Praktikoje galutinai apsispr s- ta už režimo primat prieš asmen , net ir prieš vis dirban i j klas . Pos kio tikslas buvo suderinti režimo statomus reikalavimus su marksistine teorija. Tuo b du praktin je plotm je pripaž stamas s mon s, s moningos laikysenos ir disciplinos primatas ⁷⁵. Svarbiu argumentu laikoma, kad Soviet S jungoje socializmas jau gyven- dintas, taip kad bet koks pasiteisinimas socialin mis s lygomis atkrint s. Paradoksiška ta iau, kad soviet režimas socialistin se s lygose užaugusio žmogaus nelaiko imunišku kapitalistin ms ta- koms ⁷⁶. Soviet takoje esantys kraštai teb ra užsisklend nuo bet kokio susid rimo su laisv j krašt minties pasauliu.

V.

Kriš ionyb s ir marksizmo santykiui pilnai išryškinti reik t abi doktrinas palyginti kiekvienu atskiru punktu. Šitoje vietoje n ra manoma nei bandyti perteikti vis kriš ionišk j žmogaus ir istorijos samprat . J tenka suponuoti kaip žinom Kiek lie ia abiej doktrin santyk , jis esmin se vietose jau išryšk jo referuo-

⁷² Plg. Raymond A. Batter , *The New Man in Soviet Psychology*, vok. laida: *Der neue Mensch in der Sowjetpsychologie*, Bad Nauheim, 1955, 68 psl.

⁷³ Paradoksišku b du ta iau buržuazin s kilm s inteligentas, kaip jau pasteb ta, gali b ti panaudojamas komunizmui platinti! Ypa Leninas savo laiku mok jo labai s kmingai panaudoti kaikuriuos inteligentijos sluoksnius.

⁷⁴ Plg. Bauer, Ten pat, 113 psl. ; apie desperatiškus bandymus definiuoti laisv s s vok plg. 110-11 psl. : individo laisv sudaro veikimas pagal turimus tikslus, kurie susiformuoja iš padarytos patirties. Marksistin s klas s s mon s esm sudaro žvelgimas b tnyb . Tai kartu esanti laisv s esm . žvel- gim b tnyb gi skatina ne kas kita, kaip partijos propaganda.

⁷⁵ Plg. Ten pat, 110 psl.

⁷⁶ Plg. Wal ter Theimer, *Der Marximus*, Bern, 1950, 106 psl.

jant marksizm . Daugelyje viet remtasi katalikiškaisiais autoriais. Panaudota ir eil s protestant autori darbai ⁷⁷.

Atskirai tenka iškelti dvi sritis. Vis pirma, popieži pareiškimus apie marksizm enciklikose ir kalbose, kaip oficiali Bažny ios nuomon . Apie bendr marksizmo vertinim netekt daug kalb ti. Bažny ia marksizm atmet nuo pat pirm j dien , pav. enciklikoje *Quanta cura* 1862 metais. Marksizmo priešingumas krikš ionybei yra net perdaug aiškus. ia vis pirma domina popieži pareiškim pob dis: kuriuos marksizmo bruožus popiežiai vis pirma atkreipia tikin i j d m si.

Antra sritis b t katalik autori , ypa teolog , tarpe pasitai kan ios paži ros apie marksizm , kurios prieina kitoki išvad . Turima galvoje ne satelit kraštuose sutinkamas atskalas, dažnai režimo prievartos iššauktas, bet laisvame pasaulyje pasirodžiusius veikalus, kuriems šis pateisinimas negalioja ir kurie itin preten duoja atstovauti katalikišk j minti ir objektyv moksl .

Leonas XIII savo pirmoje enciklikoje *Inscrutabili Dei consilio* 1878 metais, dešimtmie ius prieš pirmo komunistinio režimo atsi radim , min damas laiko blogybes, ryškiai iškelia nauj j , bažny tin autoritet paneigian i santvark pragaištingum . Tuo metu d mesio centre stov jo susid rimai tarp valstyb s ir Bažny ios. Bet jie buvo tik gilesn s evolicijos apraiškos. Leonas XIII atkreipia d mes tai, kad krikš ionyb yra b tinas kult ros pagrindas, gi «civilin santvarka nustoja prasm s ir pagrindo, jei ji nesiremia amžinaisiais ir nekintaniais teisingumo statymais ir jei žmoni valia n ra sujungta savitarpe meile bei protingu pareig pasiskirsty mu ir atlikimu » ⁷⁸. Tai aiški antitez marksizmui, tik — ne marksiz mas ia tur ta galvoje.

Marksistiniam socializmui Leonas XIII dar tais paiais metais skiria atskir enciklik *Quod apostolici muneris*. Popiežius apie marksizm kalba kaip apie «naikinant mar , kuris siau ia žmo nijos bendruomen se ir stumia jas didel suirut ... nepalieka nieko nepaliesto, kas yra išmintingai nustatyta žmoniškais ir dieviškais statymais gyvenimo išlaikymui ir gerovei»⁷⁹. Toliau popiežius

⁷⁷ Autorius ypa d kingas savo studij meto T bingene vyresniam kolegai, tuometiniam prof. Dr. Sprangerio asistentui Dr. Iring Fetscher už suteikt galimyb naudotis jo marksistine biblioteka ir už vertingus bibliografinius nurodymus. — Dr. Iring Fetscherio darbai marksizmo tyrin jime šiandien užima labai svarbi viet .

⁷⁸ Popieži enciklikos ir kalbos. Paruoš Vysk. Dr. Vincentas Brizgys, Tübingen, 1949, 27 psl.

⁷⁹ Ten pat, 35 psl.

marksizmui primeta gobš šio pasaulio g rybi troškim ⁸⁰. Evangelija ir socializmas es nesuderinami. Popiežius, pabr ždamas ši nesuderinamum , iškelia ir atmeta socializmo atstovaujama politinis lygyb s princip . Tai suprantama ano meto s lygomis. Šiandien, atsiradus kitokios r šies režimams, klausimas atrodo kiek kitaip. Socialist atstovaujamoje bendroje nuosavyb je popiežius mato neleistinomis priemon mis siekiam realizuoti marksizmo humanitarini aspekt , protest prieš varg .

Enciklik tarpe centrin viet užima darbinink klausimui skirta *Rerum Novarum*, išleista 1891 metais. Ji nukreipta prieš ano meto socialines negeroves. Kaip ir ankstyvesn mis progomis, taip ir ia Leonas XIII pasisako už esamos santvarkos išlaikym . Enciklika lie ia socialini teisingum ir krikšionišk darbinink laikysen , pagrindu imant duot j situacij . Valstybei priskiriama funkcija r pintis, kad darbo s lygos b t žmonišk os, atlyginimas pakankamas ir darbininkui sudaryti s lygas per kur laik sigyti priva ios nuosavyb s. Pajam redistribucija fiskalin mis priemon mis, m s laik socialin je politikoje užimanti pagrindin viet , neminima, nors teisingo paskirstymo reikalas iškeliamas. Ta iau padaryta pradžia valstyb s intervencijai, kur ji labiausiai reikalinga.

Istorin je perspektyvoje enciklikos *Rerum Novarum* reikšm socialiniam klausimui spr sti yra negin ytina. Socialinio teisingumo problema ir marksizmo problema ta iau n ra identišk os. Lygaus g rybi paskirstymo ir gerb vio pak limo, kaip tai prileidžia enciklika, marksizmas visiškai nesiekia ⁸¹.

Pijaus XI enciklika *Quadragesimo Anno* Leono XIII darb t sia ta pa ia kryptimi. Centre stovi ekonominiai ir socialiniai (siaur ja prasme) klausimai ⁸². Popiežius mato nepaprastai žiaur komunizmo pob d . Socialistin s sistemos esm s ir tiksl apib dinimas atrodo kiek problematišk as: «Socializmas ... mano, kad žmoni visuomen yra kurta tik *žemiškai gerovei*. Iš to, kad *tinkamu darbo pasiskirstymu* daug *s kmingiau*, kaip atskir asmen pastangomis, *gaminamos g rybes*, socialistai išveda ekonomišk j veikl , kurios jie svarsto vien tik *medžiaginius* tikslus ... Iš to b tinumo ... sek , kad atskiri žmon s, *kiek tai lie ia g rybi gamyb* , turi visiškai atsiduoti ir pasiduoti visuomenei ... gi pasik sinimas žmogaus garbingum , kuris vyksta „ socializuotame ” gamybos procese, b si s, kaip jie mano, lengvai *kompensuojamas gausumu g rybi* , kurios bendromis j gomis panaudojamos ir kurios dalinamos kiekvienam,

⁸⁰ Plg. ten pat, 36 psl.

⁸¹ Plg. ten pat, 166 psl.

⁸² Plg. ten pat, 269 ir sek. psl.

kad *pagal savo nor* laisvai ir patogiai gal t naudotis»⁸³. Tai socializmo kaip gerb vio sistemos samprata. Popiežius, tiesa, skiria komunizm nuo nuosaikiojo reformistinio socializmo. Ta iau tokio nepasaul ži rinio socializmo 1931 metais niekur n ra buv . Mark-sistinis pagrindas komunizmui ir socializmui buvo bendras ir tas pat. Skirtumai tik metodiniai ir taktiniai. Tuo b du atrodo, kad popiežius ir komunizmui priskiria aukš iau apib dintus principus ir tikslus. Kad komunizmo doktrina yra imanentin , teisingai pasteb ta ; ta iau tai n ra gerb vio teorija. Kitoje vietoje minimas «naujas socialistinio veikimo b das», kuris «stengiasi pirmiausia perimti žmoni prot ir elges ... kad pagaliau išaukl t žmog „socialist ”, kuris visuomen formuot pagal socializmo moksl »⁸⁴. Išskyrus tai, kad šie užsimojimai krikš ionybei priešingi, daugiau apie juos nieko nepasakoma.

1937 metais Pius XI išleidžia specialiai komunizmo problemoms skirt enciklik *Divini Redemptoris*. Pagal j , komunizmas gyvena klaidingu teisingumo, lygyb s ir darbe brolyb s idealu⁸⁵. Komunizmo teorini pagrind esm sudaro Markso dialektinis ir istorinis materializmas, kuris es s monistinio pob džio. Tuo Pius XI marksizmo klaidingum sakmiai pagrindžia tais pat motyvais, kaip savo laiku Pius IX dokumentu *Quanta cura*. Enciklikoje *Divini Redemptoris* randasi aiškus tikr j marksizmo pagrind ir iš t pagrind plaukian i išvad individo ir bendruomenes atžvilgiu išd stymas. Iškeliamas eschatologiniai-mesianistinis komunizmo pob dis: «Komunistai tiki, kad kova ... pagal dialektinio materializmo moksl vykstanti ir ... vedanti galutini išsilyginim ... Jie stengiasi *padidinti priešingumus* ... klasi kov ... jie ži ri kaip kažk švent ir žmonijos pažangai b tin ... Komunizmas, toliau, išpl šia iš žmogaus jo dorovinio elgesio pagrind — laisv ; panaikina taip pat jo asmens vert ...»⁸⁶. ia komunizmas jau nebe gerb vio teorija. Ta iau komunizmo kaip gerb vio teorijos interpretacija galutinai neišnyksta. Komunistin s bendruomen s, pagal enciklik , «vienintelis uždavinys b t bendromis j gomis gaminti g rybi . Jos vienintelis tikslas teb t *naudotis* žem s g ryb mis »⁸⁷.

Pius XII savo pirmtak darb t sia dvejopa kryptimi: socialinio teisingumo gyvendinimo ir valstyb s teisi individo atžvilgiu

⁸³ Ten pat, 295-296 psl., (m. pbr. J.N.).

⁸⁴ Ten pat, 296 psl.

⁸⁵ Plg. ten pat, 433 psl.

⁸⁶ Ten pat, 434 psl. ; plg., (m. pbr. J.N.). ir 435 psl., kur kalbama apie naujos aukštesn s kult ros vedim .

⁸⁷ Ten pat, 435 psl., (m. pbr. J.N.).

apribojimo kryptimi. Popiežius eil je prog akcentuoja žmogaus teises, kurias jam atimti niekas n ra legitimuotas ⁸⁸. Apib dindamas materializm , popiežius pažymi, kad materializmas žmog jo sie-loje padaro benamiu. Žmogus tampa tik materijos dalele, kuri galima perkeisti ir perkelti kur norint ir kaip norint ⁸⁹. Kova su marksizmu m s laikais vis labiau pereina praktin srit . Pagrin-din r pest sudaro tikin i j ir žmonijos apskritai nesiorientavimas marksizmo klausimu. Esm je, marksizmo pozicija n ra stipri. Mark-sizmo atstovai, pažymi Pius XII 1956 m. kal din je kalboje, nuolat savo viduje turi kovoti su prieštaravimais, ta iau nenori atsiskakyti iliuzijos skaityti žmog visagaliu ⁹⁰. Žmogus vien kart « supras, kad žmogaus gyvenimo ir pasaulio gilioji prasm remiasi ne apskai juojamomis formul mis ir d sniais, bet K r jo laisvu aktu »⁹¹. Kartu popiežius pastebi, kad praktinis ateizmas, atstovaujamas vis t , kurie nori suvereniškai pertvarkyti visas sritis, neišvengiamai veda žmogaus laisv s sunaikinim .

Pijaus XII 1956 met kal din kalba yra nepalyginamos vert s gyvenamojo meto problem analiz s pavyzdys, sujungtas su ši problem sprendimu iš katalikiško taško. Atskir viet perdavimas niekuomet neatstos sigilino piln tekst . Sekantys skyriai, lie i katalik laikysen marksizmo atžvilgiu, ta iau tiesioginiai rišasi su šio darbo tema ir tod l perduodami ištisai: « Tie, kurie ta-riasi es realistais, ... priekaištauja religijai, kad ... ji paver ianti reli-giniu konfliktu tai, kas t ra nesutikimas politin je ir ekonomin je srityje. Jie ryškiomis spalvomis piešia religini kar siaub ir žiau-rumus tikslu tikinti, kad, palyginus su jais, šiandieniniai priešin-gumai tarp Vakar ir Ryt tes nereikšmingi ir užtekt tik trupu io praktiško galvojimo abejose pus se, kad išlyginti ekonominius inter-esus ir konkret politini j g santyk . Apeliavimas absoliu iai galiojan ias vertybes, deja, j nuomone, suklastoja tikr j pad t , sukursto aistras ir apsunkina keli praktiškam ir protingam susi-tarimui pasiekti.

Mes, kaip dabartin Bažny ios galva, iš savo pus s, kaip ir ankstyvesniais atvejais, veng me kviesti krikš ionij kryžiaus kar . Mes ta iau galime reikalauti pilno supratimo, kad ten, kur

⁸⁸ Plg., šalia eil s kit rašt , enciklik *Summi Pontificatus* (1939) ir kalb , skirt *Deutscher Katholikentag* Berlyne (1952).

⁸⁹ Plg. : *Aufbau und, Entfaltung des gesellschaftlichen Lebens. Soziale Sum-me Pius XII*. Hgg. von Arthub-Fridolin Utz und Joseph-Fulko Groner, Freiburg (Schweiz), 1954, 216 skyrius.

⁹⁰ Pijaus XII 1956 m. Kal d kalbos tekstas imtas iš *Deutsche Tagespost*, 151 nr., Würzburg, 1956. Autoriaus vertimas.

⁹¹ Ten pat, 5 psl.

tikyba yra gyvas prot vi palikimas, žmon s kov , kuri jiems yra neteis tai priešo primesta, ži ri kaip kryžiaus kar . Akivaizdoje bandym , kaikuri popiežiaus siekim neimti rimtai, Mes visiems pareiškiame, kad konfliktas eina d l žmogaus ir bendruomen s absolu i vertybi . Akivaizdoje M s didel s atsakomyb s Mes negalime leisti, kad tai tapt užtušuojuama dviprasmiškumais.

Giliai apgailestaudami Mes turime šiuo atžvilgiu nusiskusti, kad tam tikri katalikai, dvasiškiei ir pasaulie iai, prisideda prie šitokios miglas skleidžian ios politikos, siekian ios tikslo, kurio jie patys net nenori. Ir kaip dar galima nenor ti suprasti, koks yra j netiesi akcij , vykstan i « diskusij » ir « susitikim » vardu, tikslas ? Kam, tarp kitko, tartis, neturint bendros kalbos ? Ir kaip yra manomas susitikimas, jei keliai išsiskiria, t. y. jei viena pusi atkakliai atmeta ir neigia bendr sias absoliu ias vertybes ir tuo bet kokia «koegzistencija, pagr sta tiesa», tampa nepasiekiamą. Vien iš pagarbos krikš ioniškam vardui reik t liautis talkininkauti aniems netiesiems žygiams, nes, apaštalo nuomone, yra nesuderinama s sti kartu prie Dievo ir jo prieš stalo (plg. 1 Kor. 10, 21). Ir, jeigu neži rint dešimtme io žiaurum skaudaus liudijimo, dar b t neapsisprendusi , kurias paaukojo viena kankinama tauta, tur t juos pagaliau tikinti. Teigiama, kad es reikalinga nenugriauti tilt , bet, priešingai, palaikyti tarpusavio santykius. Ta iau tam visiškai pakanka kontakt ir ryši , kuriuos atsakingi valstyb s vyrai ir politikai randa reikalingais žmonijos taikos, bet ne atskir interes , d liai. Pakanka to, k kompetentingas bažnytinis autoritetas skaito reikalinga padaryti, kad atsiekti Bažny ios teisi ir laisv s pripažinim .

Jei li dna tikrov Mus ir ver ia aiškiai pasisakyti gin įjamu klausimu, niekas negali Mums su pagrindu daryti priekaišto, b k Mes skatintume vieno prieš kit stovini front sustingim . Ir su dar mažesniu pagrindu, b k Mes kuriuo nors b du b tume nutol nuo taikos misijos, kuri surišta su M s apaštališkomis pareigomis. Jei Mes tyl tume, daug labiau Mes tur tume bijoti Dievo teismo. Mes ir toliau palaikome taikos pus Ta iau kaip tik, kad j apsaugoti nuo dabartinį gr smi , Mes turime nurodyti, kokie yra taikos prieš s mokslai ir kaip juos galima pažinti. Lygiai gim s Dievo S nus, kuris yra begalinio gerumo sik nyjimas, nedels nu- br žti aiškias ribas ir eiti už ties mirti »⁹².

Kokie yra tie bandymai marksizme rasti nauj aspekt ir prieiti su jo atstovais prie sugyvenimo, ar bent rasti su jais bendr kalb ? ia galima pamin ti tik kelet svarbesni šios r šies apraišk , kurios ta iau yra labai b dingos.

⁹² Ten pat, 6 psl.

Jau 1950 metais Antanas Maceina atkreipė dėmesį vien toki atvej Belgijos katalik tarpe⁹³. Kan. Jacques Leclercq (Louvain)⁹⁴ paskelbė pažiūrėti, kad katalikybės konfliktas su komunizmu kyla išimtinai iš fakto, kad katalikybės remiantis kapitalizmas. Komunizmo esmė Leclercq mato ekonominiai-politiniai srityje. Žmogaus ir kultūros problemas komunizmui esančius antraeilis. Tuo būdu Leclercq prieina išvados, kad esminio konflikto tarp krikščionių su ir komunizmo iš viso negali kulti.

1953 metais pasirodė Klemenso Brockmüllerio veikalas *Christentum am Morgen des Atomzeitalters*⁹⁵. Brockmüllerio knyga nėra skirta vien marksizmo problemoms. Joje duodama istorinė analizė, gyvenamojo meto kritikos, pastoracini klausimų svarstymo. Brockmüllerio pagrindinis mintis sudaro tai, kad krikščionių nėra neatskiriama susieta su *viena* kuria kultūra. « Das Christentum darf nicht bei einer Kulturform stehenbleiben, sondern hat eine Mission an alle und in allen zu erfüllen. Wenn eine Kulturform ihre Aufgabe erfüllt hat und stirbt, wird ein zu starres Festhalten daran um der christlichen Werte in ihr willen zu einem Verrat an der Aufgabe des Christentums ... So kann nicht genug vor einem Mißbrauch des Christentums zum Schutze einer sterbenden Kultur gewarnt werden. Wenn wir festgestellt haben, daß es nur immer eine christliche kulturschaffende Tätigkeit gibt, die darin bestehen muß, die verschiedenen Kulturformen auf die Ebene einer gottmenschlichen Lebensverwirklichung zu erheben, aber *viele verschiedene* Kulturformen als Frucht der christlichen Kultur mitschaffenden Tätigkeit, kann ein zu starres Festhalten zu einer Gefährdung des Christentums selber werden. Ein solcher Verrat am Christentum geschieht immer dann, wenn versucht wird, eine sterbende Kultur mit der Begründung zu halten, daß sie eine christliche Ausprägung erhalten hat, also eine christliche Kultur darstellt »⁹⁶. Pro faktas, kad vienu metu pilnai gali egzistuoti visa eilė krikščioniškos kultūros formų, Brockmülleris kažkodėl praeina. Brockmüllerio teigime slypi prielaida, kad nekriščiųioniškoji kultūra tampa kriščiųioniška tik sunaikinama jau egzistuojanti krikščioniška kultūra. Iš šitokios — niekuo nepagrįstos — prielaidos išeinant, vienintelis būdas platinti krikščionių būtent leisti krikščioniškąsias kultūras žlugti nuo nekriščių-

⁹³ *Vienybė su blaiviu*, Aidai, Kennebunk Port (Maine), USA, 1950, 7 nr., 335-336 psl.

⁹⁴ Jacques Leclercq, *Rencontre des chrétiens et des communistes*, La vie intellectuelle, Paris, février 1950.

⁹⁵ Naudotasi 6 laida, Frankfurt a. M., 1955.

⁹⁶ Brockmüller, *Christentum am Morgen des Atomzeitalters*, 42 ir 48-49 psl.

ionišk j ... Tai absurdiškos išvados, bet jos tiesioginiai plaukia iš Brockmöllero prielaid . Kitaip, kaip b t galima kalb ti apie krikš ionyb s išdavim , kuris vyksta, nenorint leisti kriš ioniškajai kult rai žlugti ?

Brockmöllero istorijos samprata yra teistiniai-monistin . Istoriijos eiga, pagal j , yra *pilnai apspr sta* Apvaizdos. Tuo b du pavojaus, kuriame yra atsid rusi krikš ioniškoji vakar kult ra, tikroji priežastis yra ne kas kita, kaip Dievas ⁹⁷. Visa, kas istorijoje vyksta, turi priežast Dievuje. « Diese Glaubensüberzeugung darf selbst vor dem psychischen und moralischen Uebel nicht haltmachen » ⁹⁸. Žmogui yra skirta užduotis, istorin je situacijoje «nach dem Willen Gottes zu forschen und diesem Willen Gottes entsprechend Stellung zu nehmen » ⁹⁹.

Pikto problemos Brockmöllero istorijoje, atrodo, iš viso nesutinka. Lygiai jo veikale nematyti, kad žmogus gal t tur ti istorij kokios nors takos. Žmogus, tiesa, veikia, bet viso atskiro žmoniškojo reiškimosi vaisiai susijungia Apvaizdos norim rezultat . Ar daug ši istorijos samprata skiriasi nuo Hegelio *List der Idee* ? Jei taip yra, kaip visa tai suderinti su pavojumi išduoti krikš ionyb , apie kur kalba Brockmöllero ? Kad istorijoje reiškiasi ir Š tonas, kad istorijoje yra duota laisv «šio pasaulio kunigaikš iui», Brockmöllero nei vienu žodžiu nepamini. Tai suprantama. Nes tai nesiderina su Brockmöllero atstovaujama monizmu. Krikš ioniškoji istorijos samprata tuo tarpu yra esminiai pluralistin : istorijoje veikia ir Dievas, ir žmogus, ir Š tonas. Imant istorij taip, kaip j supranta Brockmöllero, krikš ioniui iš viso negalima kovoti su blogiu ten, kur blogis peržengia privatin ar lokalin dimensij ir tampa istorijoje veikian ia j ga. Gaunasi išvada, kad krikš ionišk j vakar kult r ginti iš viso n ra leistina¹⁰⁰. Tenka laukti jos žlugimo ir tada bandyti skleisti krikš ionyb .

⁹⁷ Plg. ten pat, 17-18 psl.

⁹⁸ Tenpat, 18 psl.

⁹⁹ Ten pat, 18 psl.

¹⁰⁰ Brockmöllero raso : « Wenn wir also in der zeitgeschichtlichen Entwicklung eine Bedrohung und Gefährdung der abendländischen Kultur feststellen, kann eine heilgeschichtliche Sicht darin eine Fügung der göttlichen Vorsehung am Werke sehen, die das Christentum zu einer neuen weitgreifenden Aufgabe bereitmachen will, indem sie es zwingt, die zu starre Bindung an eine bestimmte Kultur zu revidieren.

Selbst der Verfall des christlichen Lebens und die Verfolgung des Christentums in einer anderen Kulturform braucht kein Gegenbeweis zu sein. Sie können ganz andere Gründe haben. Es kann durchaus sein, daß die Ausdrucksformen, die die Religion in der Verbindung mit einer bestimmten Kulturform bekommen hat, den andersartig denkenden und lebenden Men-

Tuo b t galima ir užbaigti. Ta iau, nors visa buvusioji ir b simoji istorija kyla išmintinai iš Dievo ir Brockmöllersis yra peržvelg s, kokie Dievo norai šiuo istoriniu momentu, knygoje toliau seka rodymai, kad šitokia istorijos eiga yra ir teisinga.

ia susiduriame su marksizmo samprata, kuri atstovauja Brockmöllersis. Pagal j , marksizmo esm nesanti ateistin . Tiesa, « [es] darf natürlich nicht übersehen werden, daß der dialektische Materialismus, wie er heute gelehrt und gelebt wird, tatsächlich absolut unchristlich und heidnisch, ja widerchristlich ist. Aber eben nicht aus innerer Notwendigkeit, einer seinen Prinzipien immanenten Folgerichtigkeit, sondern infolge einer aus von außen komender Zwecksetzung gebotenen Halbheit, die den zweiten Hauptbestandteil des Systems, sein materialistisches Grunddogma, willkürlich da abschnürt, wo es zu Konsequenzen führt, die zu den christlichen Grundforderungen hinüberführen würden ... Denn es ist wirklich nicht alles falsch. Man kann nicht den dialektischen Materialismus als Lehre des Antichrist und Inbegriff alles Schlechten hinstellen und verdammen. Das wäre eine unverantwortliche Vereinfachung, in der man alles, was man am praktischen Materialismus und mechanistischen Materialismus verabscheut und bekämpft, auf das Schuldkonto des dialektischen Materialismus schreibt. Im Grunde hat er sogar dasselbe Anliegen wie die christliche Philosophie dem Idealismus gegenüber. Er ist ja auch eigentlich nicht im Gegensatz zu echtem Christentum sondern zu der unchristlichen Philosophie des deutschen Idealismus und zur unchristlichen Ideologie des Bürgertums entstanden ... Selbst der Gotteshäß des dialektischen Materialismus kämpft ja eigentlich gar nicht gegen den Gott echten Christentums, sondern gegen den Gott der Aufklärung. Weil es von urher das Anliegen christlichen Denkens gewesen ist, die rechte Mitte zwischen extremem Idealismus und extremem Realismus als Grundlage rechten menschlichen Lebens und menschlicher Lebensordnungen zu verwirklichen, wäre es aus innerer Folgerichtigkeit sogar sinnvoller, den dialektischen Materialismus als Bundesgenos-

schen nicht ansprechen, ja ihm die Religion selbst überlebt und verdächtig erscheinen lassen. Dann ist diese Ausdrucks form des Religiösen, die früher und in anderen Verhältnissen eine Hilfe zur religiösen Vertiefung des menschlichen Lebens gewesen ist, zum Hindernis geworden. Warum sollte Gott sie nicht beseitigen lassen, wenn seine Diener aus begreiflichen Gründen nicht den Mut und die Bereitschaft dazu finden ? Warum sollte er nicht andere Zweitursachen damit beauftragen, die diese Hemmungen nicht haben ? » (Ten pat, 54 psl.). Žinant autoriaus prielaidas, darosi aišku, kad hipotetin „kann“ tenka suprasti kaip afirmatyvini „ist“.

sen zu nehmen. Dann würde er auch leichter seine Einseitigkeit einsehen und überwinden »¹⁰¹.

Dialektinis materializmas, marksistin gamtos samprata, Brockmölleriui atrodo vedanti prie suart jimo su krikš ionybe. Kokiui b du ji gali tur ti šito pob džio takos marksistin individuo ir istorijos samprat ?

Pastaba d l praktiškojo materializmo atrodo visiškai atsitiktinai ia patekus. Praktiškojo materializmo niekas ir nemano sieti su marksizmu.

Labiausia stebina tvirtinimas, kad marksizmo opozicija religijai buvo nukreipta prieš vokiškojo idealizmo ir švie iamojo amžiaus dievyb s samprat . Tai netiesa. Marksizmas kovoja su religija ne kaip su teorija, bet kaip su gyvenimo reiškiniu. Vokiškojo idealizmo dievyb s samprata niekada n ra tapusi liaudies religija. Dar mažiau marksizmui buvo galimyb s susidurti su švie iamojo amžiaus deizmu. Marksizmas kovoja su religija ten, kur ji reiškiasi kaip žmogaus laikysen apsprendžiantis veiksnys. Kaip tad galima prieiti minties dialektin materializm padaryti krikš ionyb s s jungininku ? Nejaugi remiantis ta paskutine prielaida, kad marksizmo opozicija monistiniam idealizmui j suartina su krikš ionybe ? B - damas monistiniu materializmu, marksizmas nuo krikš ionyb s lieka bent nemažiau nutol s, kaip Hegelio idealizmas.

Marksizmo atstovaujamas ideologiškumas ir dialektinis principas praktin je laikysenoje Brockmölleriui atrodo atsitiktinis, grynai taktinis. Jis rašo : « Die Gründe für das merkwürdig inkonsequente Verhalten, das an bestimmten Punkten die logische Folgerichtigkeit abschnürt, liegen nämlich in dem „ Prinzip der Parteimäßigkeit “, das nicht nach logischer Folgerichtigkeit fragt, sondern danach, ob etwas hilft, den Kampf der proletarischen Revolution gegen die bürgerliche kapitalistische Welt zu unterstützen. Es muß herauskommen, daß es den Gott der bürgerlichen Welt nicht gibt, und diese Notwendigkeit leitet sich von den ökonomischen Ideologien des Marxismus ab. *Das wird so lange dauern*, wo dieser Grund bestehen bleibt, oder wenigstens so lange wie sich diese Behauptung aufrechterhalten läßt »¹⁰².

Marksizmo priešingumas krikš ionybei yra tiek esminis ir radikalus, kad ir nenorint tenka su juo susidurti. Brockmölleriui sunkumus «nugali», aukš iau visa statydamas savo asmenišk nusistatym : « *Und trotzdem!* Je klarer diese Gegensätzlichkeit heraus-

¹⁰¹ Ten pat, 158 ir 161 psl.

¹⁰² Ten pat, 162 psl. (m. pabr. J.N.).

gearbeitet ist, und zwar nicht nur auf der Ebene einer theoretischen Durchdringung und Darstellung des Problems, sondern erst recht als konkrete Verwirklichung im Leben der Menschen, um so mehr öffnet sich der Weg zu einer *verstehenden Begegnung*, zwar nicht unter den Systemen, sondern unter den *Menschen* dieser Systeme. Auch hier gilt wieder die wesentliche Haltung des Christentums: nicht totschiessen, sondern taufen! Einen Irrtum überwindet man nicht, indem man dem Irrenden das Falsche seiner Haltung nachweist, sondern indem man den Irrenden für die Wahrheit gewinnt ... Was man totgeschlagen hat, kann man nicht mehr taufen, und das Christentum ist von Christus ja nicht zum Totschlagen, sondern dazu gesandt, zu lehren und zu taufen »¹⁰³.

Komunizmo kaip sistemos sukrikš ioninimas yra nes mon . Bet jei net ir neprileisti, kad autorius tai tur jo galvoje, negalima nepastebti dar kito dalyko: Brockmöllleris nedaro skirtumo tarp sovietinės sistemos ir žmonių, kurie yra priversti toje sistemoje gyventi. Tie žmonės daugumoje buvo ir tebėra krikščionys. Per jų persekiojimą, jie tikrai turi bent nemažiau teisės save vadinti krikščionimis, negu laisvųjų kraštų krikščionys. Atsivertimo reikalinga valdanti ateistinė mažuma. Nejaugi Brockmöllleris vienas iš jos nori susilaikyti nuo kovos su komunizmu ir anai mažumai aukoti visus kitus ?

Tuo Brockmölllerio pažiūrų problematiškumas tapo pakankamai išryškintas. Baigiant, viena principinė moralinė problema. Blogio reiškimasis istorijoje yra surištas su atskirais žmonėmis. Ar krikščionies pareigos istorinio vyksmo atžvilgiu, apie kurias kalba Brockmöllleris, tokiu būdu stovi aukščiau negu tiesioginė ir konkretė artimo meilės pareiga ? Pirmuosius krikščionis pažindavo iš to, kad jie buvo kupini artimo meilės. Nejaugi «atominio amžiaus » krikščioniai pagrindiniai bruožai bus pasyvumas istorijoje besireiškianiam blogiui ir indiferentiškumas artimo kaimo ?

Marcelio Redingo¹⁰⁴ veikaluose argumentacija yra paprastesnė. Jo taktika pavojinga kitu požiūriu, negu Brockmölllerio. Brockmöllleris iš jo su aiškia koncepcija nekovoti. Redingo pagrindinė mintis yra ta, kad be kovos galima apsieiti ir kovoti gal visai nereikės. Du esminius Redingo galvosenos bruožus jau teko sutikti Brockmölllerio veikale. Abu autoriai randa bendrumą ir suartėjimo galimybių tarp marksizmo ir krikščionybės. Abiejų nuomone ateizmo momentas marksizme yra ne esminis, bet pragmatinis, 'politinis, taigi atsitiktinis, kilęs iš gyvenamojo metodo padiktuoti taktikos reikalavimu.

¹⁰³ Ten pat, 177 ir 155 psl. (m. pabr. J.N.).

¹⁰⁴ Marcel Reding, *Thomas von Aquino und Karl Marx*, Graz 1953 ; *Der politische Atheismus*, Graz-Wien-Köln, 1957.

Marksistinio materializmo opozicijoje Hegelio idealizmui Redingas nori matyti bruož , kuris marksizm jungia su krikšč ionybe. Reding dialektinio materializmo neskiria nuo realizmo ; pagal jį, dialektinis materializmas t ra «Anerkennung einer vom Bewußtsein unabhängigen Wirklichkeit»¹⁰⁵ ir niekas daugiau. *Ex falso omnia sequitur*. Markso pažinimo mokslas ir gamtamokslis tampa artimi šv. Tomui Akvinie iui, Marks su Tomu jungia aristotelizmas, iš kurio tiek vienas, tiek kitas es kil . Pagal Reding , jei taikyti marksizmui materializmo termin , tada ir Aristotelis, ir Tomas buvo materialistai¹⁰⁶. Tuo tarpu, kaip Jakob Hommes pastebi, marksizmas yra tik ta prasme realizmas, kad jis iš gamtos išjungia dvasini prad ir žmog pajungia daikt valdžiai¹⁰⁷. Šito žmogaus apsprendimo materija t. y. produkcijos santykiais ir vien — humanistinio (= ateistinio) visk perkeitimo, kuris sudaro marksizmo esm , Redingas nemato.

Tuo b du Redingui marksizmo ateizmas atrodo atsitiktinis. «Der Nachweis der ideengeschichtlichen Quellen des Marxschen Atheismus zeigt, daß Marx die herrschende Religionskritik des 19. Jahrhunderts übernommen und als Kampfmittel in sein System eingebaut hat ... An sich stehen Sozialismus und Religion sich indifferent gegenüber, weder freundlich noch feindlich. In Zusammenhang kommen beide erst dadurch, daß einerseits die Kirche soziale Belange vertreten muß und andererseits die Vertreter des Sozialismus religiös oder irreligiös oder — nicht selten — religionsfeindlich sind. M. a. W. : das gute oder böse Verhältnis von Sozialismus und Religion entspringt nicht aus ihren innersten Anliegen, sondern aus geschichtlichen Konstellationen, die bei der Geburtsstunde des Sozialismus für ein gutes Verhältnis besonders ungünstig waren »¹⁰⁸. Redingas ne tik kad nepaž sta Markso, bet jo, kaip filosofo, atrodo, nenori rimtai vertinti, laikydamas jo filosofin sistem pilnai apspr st ano laiko filosofiniai kult rine situacija. Pagal Reding , ateizmo momentas Markso galvojime tes s atsitiktinis, iš šalies perimtas, ko pats Marksas ta iau nepasteb j s! Iš to seka toliau: «Im Auge des Christen und des Kommunisten nehmen die einzel-

¹⁰⁵ Marcel Reding, *Der politische Atheismus*, 159 psl. ; šiuo klausimu plg. Jakob Hommes kritik , kuria dalinai pasinaudota: *Der politische Atheismus. Zur Koexistenztheologischen Reinwaschung des Marxismus*. Rheinischer Merkur, 34 nr., 4 psl., Koblenz, 1957.

¹⁰⁶ Marcel Reding, *Der politische Atheismus*, 109 psl.

¹⁰⁷ Plg. Jakob Hommes, *Der politische Atheismus. Zur Koexistenztheologischen Re' nwaschung des Marxismus*. Rheinischer Merkur, 34 nr., 4 psl., Koblnsz, 1957.

¹⁰⁸ Marcel Reding, *Der politische Atheismus*, 206 psl.

nen Fragen ein verschiedenes Gewicht an. Gott und das Verhältnis des Menschen zu ihm ist eine für den Kommunisten nach Lenin zweitrangige Frage, für den Christen ist sie die erste. Die Umgestaltung der Wirtschafts- und Gesellschaftsordnung ist für den Kommunisten das eigentliche Problem, während es für den Christen zweitrangig ist. — Diese verschiedene Wichtigkeit scheint auf den ersten Augenblick sehr günstig für die Möglichkeiten eines Verständnisses. Man wird aus ihr schließen, daß der Kommunist in religiösen Fragen und der Christ in wirtschaftlichen leicht Zugeständnisse machen kann. Abstrakt gesehen ist das auch zum Teil richtig ; konkret und geschichtlich gesehen jedoch falsch »¹⁰⁹. Tu o b du marksizmo sugyvenimui su krikš ionybe galimyb s Redingui atrodo labai palankios. Sunkumai es tik politinio pob džio, kyl iš konkre i istorinio momento situaciju.

Kad marksizmas žmog supranta nuolat kintanti, s lyg formuojam , Redingas nepastebi¹¹⁰. Kad marksistin tiesos pažinimo samprata yra ideologiška, Redingas s moningai ignoruoja¹¹¹. Tas pat ir su komunistine morale¹¹². Jei komunistinis režimas kartais apeliuoja dvasines vertybes, tai dar nereiškia, kad jis jas laiko aukštesn mis vertyb mis, ir dar mažiau, kad jis joms pripaž sta visuotin galiojim . Neranda Redingas marksizme nei monizmo¹¹³. Lygiai Redingas nenori matyti skirtumo tarp marksizmo panistoriškumo ir krikš iony s istorinio charakterio: «Wenn wir die weiteren Bestimmungen des Marxschen Materialismus ins Auge fassen, so sind auch sie nicht geeignet, einen Gegensatz von Gottesglauben oder Christentum und Materialismus heraufzubeschwören. Denn es ist sicher, daß die Tatsache der Geschichtlichkeit in keiner Weise im Gegensatz zum Christentum steht, da doch das Christen-

¹⁰⁹ Ten pat, 242 psl.

¹¹⁰ Plg. ten pat, 92 ir 258 psl.

¹¹¹ Plg. ten pat, 114 psl.

¹¹² « Es ist klar, daß Lenin eine ausgesprochen einseitige Moral des Klassenkampfes vertritt. Seither aber ist man dazu übergegangen, alte Werte der herkömmlichen Moral wieder zu entdecken und zu schätzen : die Werte des Patriotismus, der *Disziplin*, der *Ehrlichkeit*, des Fleißes, des *Friedens* und der *Freundschaft*. Auch ihre Verkündigung ist zunächst ein einseitig bestimmter Zwecküberbau. Wird sie ein Zwecküberbau bleiben ? Wir stehen heute in einer neuen geschichtlichen Phase mit neuen Zielen und Aufgaben, die eine neue sittliche Fundierung verlangen. Hoffentlich wird dabei auch im Kommunismus allmählich eine *allgemein menschliche Moral* wieder aktuell werden, *deren Wert aus taktischen Gründen* für einige Zeit bestritten wurde oder wenigstens keine eigentliche Anerkennung fand, obwohl es bei Engels wichtige Ansätze dazu gibt» (Ten pat, 280-281 psl., m. pabr. J.N).

¹¹³ Plg. ten pat, 114 psl.

tum letztlich selbst eine geschichtliche Religion ist»¹¹⁴. Iš tikrų j, marksizmo ir krikščionybės istoriškumas visiškai nereiškia to paties. Marksizmas atstovauja totalin perspektyvum ir kitim istorijoje ; krikščionybės tiesa tuo tarpu, nors atsiskleidžia istoriniais momentais, savo esmę yra transistorinė .

Visa tai Redingui turi pagrįsti vieną tezę : turint gerus norus, su marksistais objektyviai diskutuoti galima. Ryškiausia tai išskyla sekančiose eilutėse: « Wäre es nicht möglich, auf Grund eines neuen Zurückgehens zu den Quellen, zu Thomas und Marx und deren gemeinsamen Lehrern Aristoteles erneut in ein Gespräch zu kommen, das immer fruchtbarer sein wird als ein undifferenziertes Nein hüben und drüben ... Bei aller Widersprüchlichkeit von Kommunismus, Sozialismus und Christentum sollte ein *menschliches Gespräch* möglich sein, das wenigstens das eine Resultat zeitigen könnte: ein deutlicheres Bewußtsein der je eigenen Standpunkte und der Voraussetzungen dieser Standpunkte, sowie die Haltung *gegenseitiger Achtung auf Grund ernsten und redlichen Bemühens um die Wahrheit*. Aristoteles, Thomas und Marx hätten sich auf Grund einer gemeinsamen Problematik gegenseitig verstehen und miteinander diskutieren können. Weshalb können wir es nicht ? »¹¹⁵.

Antanas Maceina teisingai vertina šituos bandymus, sakydamas : «Vienybės ir taikos troškimas žmoguje yra toks didelis, kad jis aptemdo kartais ir šviesiausius žvilgius. Tuomet pradedama ieškoti ryšio tarp prieštaraujančių dalykų : tarp gėrio ir blogio, tarp tiesos ir melo, tarp Kristaus ir antikristo. Tai dvasinio nuovargio ir išsekimo ženklas. Tai ženklas, kad žmogus yra pailsėjęs kovoje už Dievą »¹¹⁶. Bet ar tai tik vienybės ir taikos noras ? Ar tai nėra rezignuojantis ir ateities pabėgimas dvasios apraiškos, dvasios, kuri pamiršta Kristaus spėjimą : « Kas laimi savo gyvybę, praras ją, ir kas dėl manęs prapuldyt savo gyvybę, atras ją »¹¹⁷; spėjimą, kuris šiandien galioja net keleriopa prasme.

VI.

Su istoriniu materializmu ir jo apraiškomis krikščionybės atstovai susiduria dvejose plotmėse: teorinėje ir praktinėje. Pirmuoju atveju istorinis materializmas prieš krikščionybės atstovą kaip

¹¹⁴ Ten pat, 175 psl.

¹¹⁵ Marcel Reding, *Thomas von Aquino und Karl Marx*, Graz, 1953, 7-8 psl.; plg. ir *Der politische Atheismus*, 41-42 psl. (m. pabr. J.N.).

¹¹⁶ *Vienybės blaivumas*, Aidai, 1950, 7 nr. 335 psl.

¹¹⁷ *Mato* 10, 39.

teorin priešingyb . Antruoju atveju krikš ionys su marksizmo atstovais ir marksistiniais režimais susiduria politin je plotm je . Abi plotm s n ra neatskiriama viena su kita susijusios . Teorin je plotm je vyksta kova už ties , praktin je plotm je kovojava už savo ir savo artimo nuog egzistencij . Išeinant iš krikš ioniškosios pasaul ži ros, pastarosios kovos metod , ypa priešo primestos fizin s kovos, perk limas ideologin s kovos sfer n ra leistas . Ta iau b t klaidinga manyti, kad krikš ionys politin je kovoje su komunizmu, juos puolan iu iš išor s, tur t apsiriboti tik ideologin s kovos metodais . Absoliutaus pacifizmo krikš ionyb neatstovavo ir neatstovauja . Kovoiant su užpuoliku ar ginant užpult artim , j ga atremiama j g . Ypa , kai susiduriama ne su vientiso pob džio marksizmo j ga, bet su mažuma, kuri, pavergusi tautas, naudoja jas smurtui prieš j pa i nor .

Šioje vietoje te manoma paliesti kelet ideologin s kovos aspekt . Komunizmo atsiradimas yra surištas su ano meto pad timi filosofijoje ir su vakar kult ros krize apskritai . Toji kriz ryškiausiai apsireiškia žmogaus sampratos ir galiojan ios vertybi hierarchin s sistemos bei jos pagrindimo suirime . Istorijos kriz savo esm je yra vertybi kriz . Komunizmas savo esm je yra bandymas s moningai atstatyti integralin kult r . Kadangi jis kult r supranta imanentiškai ir komunistin kult ra yra *dirbtin* — dirbtin dvejopa prasme, — jos realizavimas esminiai rišasi su prievartos priemon mis .

Komunizmas atidengia m s dien žmogaus dvasios b kl . Nebepaj gdamas suteikti savo laisvei turinio, žmogus ieško išeities t laisv nusimesdamas . Jausdamas savo vienišum , jis metasi priešing ekstrem ir ieško vis problem išsprendimo kolektyve . Kiekvienas marksistas tariasi dalyvauj s naujo pasaulio k rime . Ši k ryba ta iau sufalsifikuoja istorijos samprat ir individui atneša vergij .

Marksizmas, nor damas pilnai išlaisvinti žmog , j atsieja nuo bet kokio prigimtinio apsprendimo, tuo pa iu ir nuo prigimtiniai duotos vert s . Istorijos eigoje rezultatai gaunasi visiškai priešingi . Kaip Gaston Fessard pastebi, vyksta dialektinis pos kis: žmogaus išlaisvinimas iš politinio pob džio sait kartu j paver ia daiktu . Žmoni valdymas tampa daikt administravimu — daiktai administruoja daiktus!¹¹⁸ . Berdiajevas šiuo klausimu sako : «Man kann den Menschen nicht im Namen der menschlichen Freiheit befreien, der Mensch kann nicht des Menschen Ziel sein. So stoßen wir auf

¹¹⁸ Plg. Gaston Fessard, *France, prends garde de perdre ta liberté*, Paris, 1946, 50 psl.

eine vollkommenen Leere. Der Mensch verliert jeden Inhalt, es ist kein Ziel mehr für ihn da. Seine Freiheit erweist sich als gänzlich inhaltslos und formal»¹¹⁹. Pripaž stant kolektyvui pirmenyb , tarpusavio priespauda žmoni tarpe tampa niekuo neribojama. Gi tai yra pati sunkiausia priespauda : « Es ist furchtbar für den Menschen, in die ausschließliche Abhängigkeit vom menschlichen Willen, von menschlicher Willkür, von der Herrschaft der Massen, die keine Wahrheit und keine Gerechtigkeit über sich anerkennen, zu geraten »¹²⁰. Humanizmas sunaikina pats save. Pagrindine problema tampa žmogaus suvereniškumo apribojimas. Humanistin kult ra buvo manoma tuo pereinamu laikotarpiu, kol krikšioniškiosios žmogaus ir istorijos sampratos galiojimas jai sudar pagrind . Tam galiojimui išnykus, humanizmas nusikreipia prieš pat žmog ¹²¹.

Kaip jau teko konstatuoti, marksistin istorijos metafizika yra eschatologin . Istorija veda atbaigim jos gale. Ir socialin s problemos gal s b ti išspr stos tik po komunizmo vedimo. Tod l, marksizmo atstov tvirtinimu, šiandien apie marksizm iš jo vaisi iš viso nes galima spr sti! Negatyv s aspektai soviet režime t ra arba ankstyvesn s sistemos liekanos, arba ženklas, kad komunizmo realizavimas dar n ra atbaigtas. Taip išvengiama atsakyti kritik ¹²².

Marksizmas, b damas pažangos teorija, savo esm je yra nukreiptas atbaig kaip galutin ir vienintel tiksl . Visa, kas randasi prieš tai, neturi vert s. Pažangos teorija reiškia ankstyvesni j generacij visišk paaukojim . Berdiajevas rašo: «Die Religion des Fortschrittes betrachtet alle menschlichen Generationen, alle menschlichen Epochen als an sich wert- und zwecklos, als an sich bedeutungslos und nur als Mittel und Werkzeuge für das, was kommen werde. Darin aber besteht der religiöse und moralische Grundwiderspruch der Fortschrittslehre ... Es gibt gar keine innere Veranlassung, das Geschick einer solchen Generation, die einmal auf der Höhe zu erscheinen hätte und für die die Seligkeit und das Glück bereit wären, vor allen den Generationen zu begünstigen, denen nur Leid, Qualen und Unvollkommenheit zuteil wurden. Keine einzige kommende Vollkommenheit vermag alle Qualen der vorausgegangenen Geschlechter zu erkaufen ... Die Fortschrittsreligion ... ist erbarmungslos gegenüber Gegenwart und Vergangenheit, sie

¹¹⁹ Nikol ai Ber diaj ew, *Das neue Mittelalter*. 2 vok. laida. Tübingen, 1950, 30 psl.

¹²⁰ Ten pat, 124-125 psl.

¹²¹ Plg. Nikol ai Ber diaj ew, *Der Sinn der Geschichte*, vok. laida, Tübingen, 1950, 247 psl.

¹²² Plg. polemik tarp Leo Kofler in Iring Fetscher, *Deutsche Universitätszeitung*, 22 ir 23-24 nr., Göttingen, 1957.

verbindet einen grenzenlosen Optimismus hinsichtlich der Zukunft mit einem grenzenlosen Pessimismus hinsichtlich der Vergangenheit »¹²³. Marksas mat ši problem ; jis j band apeiti, individ skaitydamos tik bendruomen s dalimi¹²⁴.

Iš to, kas pasakyta, ryšk ja krikš ioniškiosios žmogaus ir istorijos sampratos reikšm dabarties krizei išspr sti, gr žinant žmogui jo laisv ir vert . Krikš ionišk j žmogaus ir jo santyki su bendruomene samprat Pius XI kaip tik ir primena enciklikoje *Divini Redemptoris*¹²⁵. Didesni sunkum tenka sutikti, susiduriant su istorijos eigos interpretavimu, vis pirma norint suprasti laikotarpį tarp Kristaus at jimo, kuris reiškia laiko pilnyb , ir pasaulio pabai gos. Istorija yra laikas, kuriame, duotuose r muose, išsiskleidžia žmogaus laisva valia. Istorijoje individualus apsisprendimas gauna savo pilnos svaros nepriklausomai nei nuo vietos istoriniame procese laiko atžvilgiu, nei nuo konkre ios takos t. y. veiksmingumo istoriniam vyksmui. Krikš ioniškajai istorijos sampratai esmingas momento vienkartiškumo pabr žimas. Istorijos prasm sudaro ne jos regima atbaiga, kaip tai tvirtina pažangos teorijos, bet individ apsisprendimai laisv je. «... Der tiefste innere Sinn der erwidenden Offenbarung des Menschen ist in seiner Freiheit verborgen. Nur die freie Offenbarung des Menschen, sein freies Schaffen ist Gott erwünscht und von Gott aufgegeben, nur das erwidert die Sehnsucht Gottes nach dem Menschen. Gott erwartet vom Menschen das Wagnis des freien Schöpfertums»¹²⁶. Žmogaus paskirtyje kartu apsiereiškia jo nelygstama vert . Laisv s momentas gi padaro suprantam istorijoje apsiereiškian i tragik ¹²⁷.

Marksistinis minties ir komunistinio režimo vien kult ros istorijos situacija išaiškinti ne manoma. Nemažiau reikšmingi buvo netobulumai socialin je srityje, kurie komunizm nukreip vargstan i j sluoksnius. Socialinio teisingumo gyvendinimas yra antra, nemažiau svarbi kovos su marksizmu pus . Socialin problema neapsiriboja vien teisingu darbo vaisi paskirstymu, nors krikš ionybei, vykdan iai teisingumo princip , šis momentas nepalyginti svarbesnis, negu marksizmas skelbia, kritikuodamas savo gyvenam j met . Gyvenime gausu ideologiškumo apraišk , ypa silpstantioje ir civilizacija tampan ioje kult roje¹²⁸. Ekonominiai ir socia-

¹²³ Nikol ai Ber diajew, *Der Sinn der Geschichte*, 279-280 psl. ; plg. ir 110-111 psl.

¹²⁴ Plg. MEGA, I, 3, 117 psl.

¹²⁵ Plg. ten pat, 441 psl.

¹²⁶ Nikol ai Ber diajew, *Der Sinn der Geschichte*, 298 psl.

¹²⁷ Plg. ten pat, 93 psl.

¹²⁸ Plg. ten pat, 316-317 psl. ; Theodor Steinbüchel , *Sozialismus*, 11 psl.

liniai motyvai id j formavime ir vertybi hierarchin s strukt ros susidaryme vaidina savo vaidmen . Savo takas išvysto tiek dvasiniai, tiek medžiaginiai faktoriai; ignoruojant vien pus , patenkama ekstrem , iškreipiant b ties samprat ¹²⁹.

Pagaliaus, tenka paliesti svarbiausi moment marksizmo daromoje kritikoje, individo negal jim išvystyti savo paj gas darbo padalos pas koje. Darbo s lyg optimalus pritaikymas žmogui ir, uždarbiui kylant ir darbo laikui trump jant, naujos galimyb s laisvalaikyje šios problemos sprendime vaidins svarbi rol . Šalia to, reikalinga dar viena: galimai prasminti pat darb . Žmogaus darbo pajungimas bendruomenei neb tinai turi b ti tam vienintelis kelias — nei pajungimas komunistin je santvarkoje, nei, sakykime, grynai hipotetiškai imant, teocentrin je valstyb je su pilnai centralizuotu kiu. Nei egoistini , nei prievartini bruož darbe institucin mis priemon mis pilnai pašalinti negalima. Individo santyk su darbu galutinai nustato jo individualus apsisprendimas. Sritis, iš kurios b t galima laukti s kmingo našo ši problem sprendimui, b t profesij reikšm s ir kiekvienos j savaimin s vert s visu- mai išk limas. Individo santyki su darbu sutvarkymas sekaniais dešimtmeiais dar pareikalau dideli pastang teorin je ir praktin je srityje.

Marksizmas savo esm je nori b ti pilnutine praktika. Tiek iš šio fakto, tiek iš pa ios krikš ionyb s esm s išryšk ja b tinyb išeiti prieš marksizm visa egzistencija, prieš marksistin žmog pastatyti pilnutin krikš ionišk j žmog , žmog , neiškreipt susvetim jimo — to susvetim jimo, kuris yra tikrasis susvetim jimas, nukrypimas nuo žmogaus esm s ir jo tikrosios paskirties, — b tent, neiškreipt nuod m s¹³⁰. Šalia teorinio ir egzistencinio marksizmo atr mimo lieka dar viena darbo sritis: formuoti savarankiškai galvojant ir atsakomiai veikiant žmog ¹³¹ ir paraleliai siekti tiesos išplatinimo.

Dr. Jonas Norkaitis

Düsseldorf. Vokietija

129 Plg. Emanuel Mounier, cit. pas Cal vez, *La pensee de Karl Marx*, 574 psl.

¹³⁰ Plg. Cal vez, Ten pat, 594-595 psl.

¹³¹ Pius XII šitaip apib dina didel m s dien visuomen s dal : « Unter der Oberfläche unbestreitbarer politischer und wirtschaftlicher Schwierigkeiten verbirgt sich also eine schlimmere seelische und sittliche Not: die große Anzahl der engen und kleinlichen Geister, der Egoisten und Erfolgsjäger, der Leute, die allem nachlaufen, was gerade in Mode ist und sich aus Verblendung oder Memmenhaftigkeit vom Schauspiel der großen Masse, von der Lautstärke der

Meinungen, vom Rausch der Erregung überwältigen lassen. Von sich aus würden sie ... keinen Schritt fertig bringen, um, von Gottes Geist geführt, im Lichte der ewigen Wahrheiten und mit unerschütterlichem Vertrauen entschieden voranzuschreiten. Hier liegt die eigentliche, die tiefste Not der Völker. Gleich Termiten im Hause zernagt sie die Menschen von innen und macht sie unfähig für ihre Aufgabe, noch bevor es nach außen in Erscheinung tritt » (*Die soziale Summe Pius XII*, Freiburg (Schweiz), 1954, 3673-3674 psl.).